

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Vesna Dumendžić

**Vloga naftne industrije na okoljsko politiko
- primer podjetja Royal Dutch Shell**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Vesna Dumendžić

Mentor: red. prof. dr. Bogomil Ferfila

**Vloga naftne industrije na okoljsko politiko
- primer podjetja Royal Dutch Shell**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

*Life is too short to wake up in the morning with regrets.
So love the people who treat you right, forget about the ones who don't
and believe that everything happens for a reason.
If you get a chance, take it.
If it changes your life, let it.
Nobody said that it would be easy, they just promised it would be worth it.*

ZAHVALA

Hvala prof. dr. Bogomilu Ferfili za mentorstvo pri diplomskem delu.

Hvala moji krasni, odštekani družini za podporo, motivacijo in spodbudo v času študija – mami, sestrca, babi, Trčkovi in Pengal...krasni ste.

Hvala tudi vsem mojim puncam – Tanji, Nini, Lini, Urški, Tjaši, Mojci, Danijeli, Dragani, Radmili, Ani, Tanji, Dragani in Anji – za nora študentska leta, polna smeha, zabave in nepozabnih doživetij. Bolj iskrenih, zabavnih, zmešanih in neponovljivih prijateljic si ne bi mogla želeti.

Vloga naftne industrije na okoljsko politiko - primer podjetja Royal Dutch Shell

Kljub znanstvenemu soglasju o prepotrebem zmanjšanju toplogrednih plinov, še nismo dosegli ustreznega mednarodnega sporazuma, ki bi se lahko učinkovito spopadel s problemom podnebnih sprememb. Naftna multinacionalna podjetja bi izgubila ogromno denarja, v kolikor bi zavezujoči cilji in časovni razporedi postali pravno zavezujoči. Cilj diplomskega dela je bilo ugotoviti, kolikšen je vpliv multinacionalnih (predvsem naftnih) podjetij, na oblikovanje okoljske politike ter v kolikšni meri poskuša naftno podjetje Royal Dutch Shell v resnici upoštevati vpliv njihovega delovanja na okolje. Ugotovila sem, da imajo multinacionalna naftna podjetja na splošno zelo velik vpliv, saj jim njihova velikost in gospodarska moč dajeta tako instrumentalno kot strukturalno moč, ki jim zagotavlja tudi velik političen vpliv, ki ga izrabljajo za zavarovanje svojih interesov in dobička. Nadalje sem ugotovila, da je Royal Dutch Shell-u potrebno priznati, da je s podpiranjem Kjotskega protokola, prostovoljnimi poročili o emisijah toplogrednih plinov ter investiranjem v alternativne vire energije, uspelo narediti pozitiven premik k reševanju okoljske problematike. Že na primeru delte Niger pa lahko vidimo, da je Royal Dutch Shell v osnovi še vedno naftno podjetje, ki svojo politično moč uporablja za izogibanje sankcij, doseganje zadanih ciljev in predvsem za povečevanje svojih dobičkov.

Ključne besede: naftna industrija, multinacionalna podjetja, okoljska politika, Royal Dutch Shell.

The role of the oil industry on environmental policy - case study: Royal Dutch Shell

Despite the scientific consensus on reducing greenhouse gas emissions, the much-needed international agreement that would effectively deal with the problem of climate change, has not been reached yet. Multinational oil companies, would lose a lot of money, if the binding targets and timetables would become legally binding. Aim of this paper was to determine the impact of multinational (mainly oil) companies on environmental policy-making and as well the extent to which is the oil company Royal Dutch Shell trying to take into account impact of their operations on environment. The results show that the multinational oil companies generally gave a great impact, which is result of their size and economic power, that are giving them instrumental and structural power, which also provides a great political impact, which they are using to protect their interests and profits. Furthermore, I found that the Royal Dutch Shell has some credit in a positive move towards addressing the environmental issues by supporting the Kyoto protocol, in voluntary reports on greenhouse gas emissions and investing in alternative energy resources. However, the case of Niger delta shows us that the Royal Dutch Shell is fundamentally still merely an oil company, that is using its political power to avoid sanctions, to achieve their objectives and in particular to increase their profits.

Keywords: oil industry, multinational companies, environmental policy, Royal Dutch Shell.

KAZALO

1	UVOD.....	8
1.1	IDENTIFIKACIJA PROBLEMA	8
1.2	HIPOTEZA	9
1.3	METODOLOGIJA IN SESTAVA NALOGE	10
2	OKOLJSKA POLITIKA IN VPLIV NAFTNE INDUSTRIJE NA NJENO OBLIKOVANJE.....	12
2.1	OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	12
2.1.1	OKOLJE.....	12
2.1.2	ONESNAŽEVANJE OKOLJA IN DOPRINOS NAFTNE INDUSTRIJE K TEMU PROBLEMU.....	12
2.1.3	PODNEBNE SPREMEMBE IN UČINEK TOPLE GREDE.....	14
2.1.4	TOPLOGREDNI PLINI.....	17
2.1.5	OKOLJSKA POLITIKA.....	18
2.1.6	TRAJNOSTNI RAZVOJ	23
2.1.7	OBNOVLJIVA ENERGIJA KOT ALTERNATIVA FOSILNIH GORIV	24
2.2	ZGODOVINSKI RAZVOJ MEDNARODNEGA VARSTVA OKOLJA.....	25
3	MULTINACIONALNA PODJETJA IN NAFTNA INDUSTRIJA	33
3.1	OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	33
3.1.1	MULTINACIONALNA PODJETJA.....	33
3.2	ZGODOVINSKI RAZVOJ MULTINACIONALNIH PODJETIJ	42
4	NAFTNA INDUSTRIJA IN NJEN VPLIV NA OKOLJSKO POLITIKO	48
4.1	OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	48
4.1.1	NAFTA IN NAFTNA INDUSTRIJA	48
4.1.2	NAJVEČJE NAFTNE DRUŽBE.....	52
4.2	VPLIV MULTINACIONALNIH PODJETIJ NA OKOLJE	53
4.3	LOBIRANJE NAFTNE INDUSTRIJE	54

5	PRIMER PODJETJA ROYAL DUTCH SHELL	63
5.1	PREDSTAVITEV PODJETJA ROYAL DUTCH SHELL	63
5.2	VPLIV PODJETJA ROYAL DUTCH SHELL NA OKOLJSKO POLITIKO IN OKOLJE	64
5.3	NEGATIVNE POSLEDICE DELOVANJA PODJETJA ROYAL DUTCH SHELL	68
5.3.1	ROYAL DUTCH SHELL V DELTI REKE NIGER	68
6	UGOTOVITVE	73
7	ZAKLJUČEK	78
8	LITERATURA	80

KAZALO SLIK

Slika 3.1: Prikaz učinka tople grede.....	17
---	----

UPORABLJENE KRATICE

CDM	<i>Clean Development Mechanism</i> (MEHANIZEM ČISTEGA RAZVOJA)
COP	<i>Conference of the Parties</i> (KONFERENCE DRŽAV POGODBENIC)
ET	<i>Emissions Trading</i> (TRGOVANJE Z EMISIJAMI)
FCCC	<i>Framework Convention on Climate Change</i> (OKVIRNA KONVENCIJA O PODNEBNIH SPREMEMBAH)
GCC	<i>Global Climate Coalition</i> (GLOBALNA PODNEBNA KOALICIJA)
IPCC	<i>Intergovernmental Panel on Climate Change</i> (MEDVLADNO OMIZJE ZA PODNEBNE SPREMEMBE)
JI	<i>Joint Implementation</i> (SKUPNO IZVAJANJE)
OECD	<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> (ORGANIZACIJA ZA GOSPODARSKO SODELOVANJE IN RAZVOJ)
OZN	ORGANIZACIJA ZDRUŽENIH NARODOV
TGP	TOPLOGREDNI PLINI
UNCED	<i>United Nations Conference on Environment and Development</i> (KONFERENCA ZDRUŽENIH NARODOV O OKOLJU IN RAZVOJU)
UNEP	<i>United Nations Environmental Program</i> (PROGRAM ZDRUŽENIH NARODOV ZA OKOLJE)
UNFCCC	<i>United Nations Framework Convention on Climate Change</i> (OKVIRNA KONVENCIJA ZDRUŽENIH NARODOV O SPREMEMBI PODNEBJA)
ZN	ZDRUŽENI NARODI

1 UVOD

1.1 IDENTIFIKACIJA PROBLEMA

Zdi se, da so naftne katastrofe vedno večje in pogostejše. Ekološke katastrofe, ki sledijo, opustošijo območje okoli razlitij za desetletja dolgo. Naftne katastrofe običajno povzročijo tudi pravi politični vihar, ogromno gospodarsko škodo in nepopravljive posledice za naravo. Vse pogostejša in močnejša pa so tudi razočaranja, ki nas spremljajo ob vsakoletnem zasedanju konferenc pogodbenic, saj pogodbe niso pravno zavezujoče ter ne ponujajo pravih rešitev za nastali okoljski problem.

Pravice človeštva do čistega okolja so bile napisane že pred desetletji, natančneje v Stockholmski deklaraciji leta 1972 z naslednjimi besedami: »Oba pogleda človeškega okolja, naravno in preoblikovano, sta bistvena za njegovo dobrobit in za polno uživanje osnovnih človekovih pravic – vključujoč pravico do življenja« (Focus). Sporočilo konference je bilo opozorilo človeštvu, da moramo spremeniti način življenja ter se zavedati posledic porušene harmonije med človekom in naravo. Ljudje smo namreč skozi celotno zgodovino iskali načine, da si olajšamo življenje, in razvoj na področju tehnologije in medicine nam je omogočil velik napredek. Rezultat tega pa je bil začetek izkoriščanja narave. Tako je človeštvo prišlo do stopnje, ko bi začeli ogrožati tako sebe kot druge ljudi, če ne bi bilo posega državnih institucij. »Politični interes je gonilo napredka in ljudje kljub pravnim mehanizmom za zaščito okolja še vedno uničujemo dobrobit vseh« so še zapisali na portalu Okolje.Info.

Kot je moč zaslediti v vseh časopisih in poročilih, so znanstveniki že dolga leta soglasni o prepotrebem zmanjševanju toplogrednih plinov v ozračju ter so preko IPCC-ja formalno spregovorili o tem, da dokazi kažejo na opazen vpliv ljudi na globalno podnebje (Hunter in drugi 2007). Posledice podnebnih sprememb pa se že jasno izrisujejo in namigujejo na to, da bo prihodnost, ki nas čaka, še veliko slabša. Vprašanje, ki se poraja, je, zakaj do sedaj še nismo uspeli doseči boljših mednarodnih sporazumov, mednarodnih pogodb, ki bi bile pravno zavezujoče in bi bolje reševale posledice podnebnih sprememb ter preprečevale nadaljnje uničevanje okolja. Zakaj se države tako vztrajno izogibajo prevzemanju odgovornosti za nastalo škodo in predvsem, kdo ali kaj zaustavlja pogajanja na področju okoljske politike?

Mnogi s prstom kažejo na multinacionalna naftna podjetja in močne naftne lobije, ki bi s strožimi predpisi in z dejanskim upoštevanjem zmanjševanja izpustov toplogrednih plinov izgubili velike količine denarja. A do kam sega njihova moč in kako daleč so pripravljeni iti, da bi lahko še naprej bogateli na račun ogrožanja okolja celotne človeške populacije?

Problemi varstva okolja niso problemi samo določenih držav ali samo določenih ljudi. So svetovni problem in zadevajo prav vsako človeško bitje.

V diplomskem delu se bom omejila na vpliv naftne industrije na okoljsko politiko ter na primeru multinacionalnega podjetja Royal Dutch Shell prikazala, kako daleč segajo lovke naftne industrije na področju politike in varstva okolja, s kakšnim orožjem skušajo doseči upoštevanje svojih interesov ter kako močna so v resnici multinacionalna podjetja. Obstaja kar nekaj močnih naftnih podjetij – med drugim Exxon, British Petroleum, Chevron in drugi. Za Royal Dutch Shell sem se odločila, saj ima podjetje korenine v Evropski uniji in je kot tako nekoliko bližje evropskih normam in vrednotam. Po drugi strani pa pritegne zanimanje, saj s svojim oglaševanjem o bolj trajnostnem in zelenem poslovanju nasprotuje ideji, da vsa naftna podjetja s svojim delovanjem a priori nasprotujejo varovanju okolja.

1.2 HIPOTEZA

Hipoteza 1: Velik vpliv na okoljsko politiko imajo multinacionalna podjetja, med katerimi so izjemno problematična naftna podjetja, saj zaradi želje po dobičku poskušajo ustaviti napredek na področju varovanja okolja.

Multinacionalna podjetja svoj vpliv na okoljsko politiko izkoriščajo za doseganje svojih interesov ter oblikovanje politik, ki omogočajo izpolnjevanje zadanih ciljev podjetja. Zelo problematična so podjetja naftne industrije, katerih glavna skrb je običajno dobiček in ne varovanje okolja, kar se kaže v poskusih blokiranja različnih okoljskih politik.

To hipotezo bom poskušala potrditi s tretjim in četrtem poglavjem, kjer bom razložila kaj so multinacionalna podjetja, kako so se razvijala skozi čas in kakšen vpliv imajo v današnjem svetu, predvsem na področju varstva okolja. V četrtem poglavju pa bom pozornost posvetila predvsem naftnim multinacionalnim podjetjem in njihovemu vplivu na oblikovanje politik ter razlogom za njihove odločitve. S pomočjo prvega

poglavja bom predstavila ključne pojme za to diplomsko delo na področju okoljske politike ter samo doprinos naftne industrije k onesnaževanju okolja.

Hipoteza 2: Multinacionalno naftno podjetje Royal Dutch Shell sicer poskuša upoštevati vpliv njihovega delovanja na okolje, vendar je v osnovi še vedno predvsem naftno podjetje katerega glavna skrb je dobiček.

Uradno, javnosti predstavljeno poslanstvo podjetja Royal Dutch Shell je zadovoljevanje človekovih potreb po energiji po celem svetu, pri tem pa upoštevajo tako skrb za okolje kot odgovornost do ljudi (Shell Adria). Ob mnogih kritikah podjetja Royal Dutch Shell pa se postavlja vprašanje, ali je to morda le še ena marketinška poteza in poskus zavajanja javnosti.

To hipotezo bom potrjevala delno s četrnim poglavjem, kjer bom med drugim razložila vzroke za odločitve podjetja Royal Dutch Shell. Bistveno pa bo peto poglavje kjer bom predstavila samo podjetje in njihov vpliv na okoljsko politiko ter na primeru delte reke Niger poskušala ugotoviti v kolikšni meri delujejo v skladu s svojo vizijo in zadanimi cilji.

1.3 METODOLOGIJA IN SESTAVA NALOGE

Pri raziskovanju sem uporabila kvalitativne metode in tehnike.

Za analizo sem uporabljala primarne in predvsem sekundarne vire, opirala sem se na obstoječo strokovno literaturo (knjige in članke) ter druge vire, ki so dostopni preko spleta.

Diplomsko delo je sestavljeno iz sedmih delov. V uvodnem delu bom prikazala pomembnost tematike na svetovni ravni, hipotezi, ki ju bom preverjala, ter raziskovalne metode in tehnike.

Nato bom nadaljevala z natančnejšo razlago okoljske politike, z opredelitvijo glavnih temeljnih pojmov, na kratko bom opisala zgodovino okoljske politike, razložila, kateri so bistveni sporazumi ter kakšen je njihov pomen.

V tretjem delu bom razložila, kaj so multinacionalna podjetja, kakšen je bil njihov zgodovinski razvoj ter zakaj so pomembna za okoljsko politiko. Četrto poglavje bo

opredelilo pomen nafte ter vlogo naftne industrije v današnjem svetu. Bistvena pa bo razlaga vpliva naftne industrije na okoljsko politiko.

V petem poglavju se nato natančneje posvetim primeru podjetju Royal Dutch Shell, njegovi predstavitvi, predvsem pa na kakšen način vpliva na okoljsko politiko in na okolje. V zadnjem podpoglavju na kratko opišem delovanje Royal Dutch Shell-a v Nigeriji, saj v javnosti še vedno odmevajo tako kršitve v zvezi z varovanjem okolja kot človekovih pravic s strani Royal Dutch Shell-a nad nigerijskim ljudstvom in okoljem.

Šesto poglavje je namenjeno analizi primera Royal Dutch Shell-a - ali prihaja do odstopanja med njihovo v javnosti predstavljeno vlogo ter resničnim delovanjem. Poskušala bom določiti, v kolikšni meri vpliva Royal Dutch Shell na okoljsko politiko.

2 OKOLJSKA POLITIKA IN VPLIV NAFTNE INDUSTRIJE NA NJENO OBLIKOVANJE

2.1 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

2.1.1 OKOLJE

V Slovenskem velikem leksikonu najdemo naslednjo definicijo okolja:

Celota vseh dejavnikov življenjskega prostora, v katerem živi organizem; obsega naravne, socialne, kulturne, ekonomske in politične vidike življenja. Okoljski dejavniki ne delujejo ločeno, temveč sinergetsko znotraj medsebojno prepletenih sistemov, ki imajo določene samoregulacijske mehanizme, vendar le v okviru določenih mejnih obremenitev. Preveliki pritiski na okolje zaradi različnih človekovih dejavnosti povzročajo škodljivo onesnaževanje okolja, ki lahko poruši ekološko ravnovesje in svet privede v hudo ekološko krizo (mdr. globalno spreminjanje podnebja) (Kocjan-Barle in Bajt 2004, 786–787).

»Stanje okolja je posledica mnogih pritiskov na okolje«, sporočajo na Agenciji Republike Slovenije za okolje. Pritiski pa se običajno kažejo preko človeških dejavnosti, kot so emisije snovi in energije v okolje ter odpadkov (Agencija Republike Slovenije za okolje).

Okoljska degradacija se lahko pojavi naravno ali kot posledica človeškega delovanja. Trenutno najbolj zaskrbljujoči problemi so zmanjševanje deževnih gozdov, onesnaževanje zraka, smog, uničevanje morskega okolja, zmanjševanje ozonske plasti, uničevanje biotske raznovrstnosti in kisel dež (Library Thinkquest).

2.1.2 ONESNAŽEVANJE OKOLJA IN DOPRINOS NAFTNE INDUSTRIJE K TEMU PROBLEMU

Svet se danes vse pogosteje srečuje s posledicami svojega nepremišljenega ravnanja v odnosu z naravo. Življenjsko okolje, v katerem živimo, počasi propada; zrak, voda in vegetacija pa so onesnaženi že do te mere, da problem dobiva jasne obrise krize globalnih razsežnosti. Žal se v zadnjih letih v globalnem okolju dogajajo precejšnje spremembe. Hitrost uničevanja se je povečala in potreba po takojšnjem ukrepanju postaja vse nujnejša.

Z agrikulturno revolucijo, ki se je začela na različnih krajih sveta in ob različnih časih, se je začelo ekološko kritično obdobje. Tisti, ki so izkoriščali naravne dobrine, so bili mnenja, da je vsega v neomejenih količinah in propadanje tako živalskih kot rastlinskih vrst, ki se je kazalo že v antični Grčiji, ni spremenilo mnenja. Novi val pa je povzročila industrijska revolucija konec 18. stoletja, ko se je miselnost o neomejenosti dobrin še bolj utrdila. Nevarnost negativnih posledic takšnega gospodarjenja pa smo spoznali šele v današnji informacijski dobi (Tarman 1994, 19).

Industrializacija je močno poslabšala okolje, saj sistem tržnega gospodarstva skrbi za naravo le toliko, kolikor ji lajša njeno izkoriščanje (Lah 2004, 5).

Kadar govorimo o onesnaževanju, govorimo običajno o posledicah prekomernih izpustov kemičnih in bioloških agensov ter delcev iz industrijske proizvodnje, gospodinjstev, prometa in kmetijstva. Odstranjevanje teh strupenih snovi z uporabo različnih filtrov in čistilnih naprav je eden od vidikov trajnosti – še pomembnejši pa je razvoj tehnologije in postopkov, pri katerih nimamo opravka z izpusti, ki bi onesnaževali okolje (CPI).

Okoljevarstvena kriza ima globalne razsežnosti, kar se kaže v globalnem segrevanju ozračja, tanjšanju ozona, izumiranju živalskih in rastlinskih vrst, dvigovanju gladine morja, širjenju puščav, lakoti in v nalezljivih boleznih, ekstremnih vremenskih dogodkih (tajfuni, orkani, poplave).

Onesnaževanje je danes prepojilo vode, načelo ozonsko plast, podnebje in tla na širokih območjih. Nedvomno pa onesnaženost zraka predstavlja najbolj resen problem (Lah 1994, 141–142). Spremembe v podnebjju (počasno naraščajoče ogrevanje zemeljskega površja), ki jih zaznavajo znanstveniki, bi lahko čez nekaj desetletij povzročile katastrofalne posledice. S povečanjem temperature za samo nekaj stopinj bi se lahko polarni led premaknil za nekaj sto kilometrov proti polu. Posledica tega bi bilo taljenje ogromnih ledenih gmot, ki bi povzročile dvig gladin morij in oceanov, voda pa bi zalila mnoga obmorska mesta in pokrajine. Vse to pa je posledica onesnaževanja ozračja (Lah 1994, 137–138).

Onesnaževalci so v določenih koncentracijah ali ob določeni jakosti lahko nevarni, saj so za človeka neposredno škodljivi ali pa preko prehranjevalne verige škodujejo zdravju ljudi takoj, preko poškodb genov pa v naslednjih generacijah. Posebno vrsto

onesnaženosti predstavlja onesnaženost s hrupom, z radioaktivnim sevanjem, s svetlobnim onesnaženjem ter z genetsko spremenjenimi organizmi (CPI).

Čeprav je večina sveta odvisna od proizvodnje ali prodaje nafte, lahko te aktivnosti povzročijo resno škodo našemu okolju. Produkcija in transport nafte lahko ogrozi človeško populacijo ter živalsko življenje v regiji. Razlitja pa uničujejo okoliško naravo in habitat. Zaradi njih grozi izumrtje določene vegetacije, ker so že močno oškodovala veliko pokrajin, zrak, morje ter morske rastline in živali (Dabbs 1996). Naftne katastrofe, povzročene zaradi razlitja nafte med transportom, so med drugim poškodovale občutljive ekosisteme na Aljaski, v Španiji, Mehiškem zalivu in na Galapaškem otočju (RTV SLO 2011).

Vsi prispevamo k naftnemu onesnaževanju. Direktno prispevamo k onesnaževanju s pranjem mastnih rok, s kapljanjem olja iz motorja, s tem ko med točenjem goriva pri avtomobilu polijemo nekaj kapljic na tla. Posredno pa z uporabo produktov naftne industrije, uporabo elektrike, ki deluje s pomočjo goriva, z uporabo mnogih plastičnih in kemičnih produktov, ki jih vsakodnevno uporabljamo. Spisek stvari, s pomočjo katerih sami onesnažujemo okolje z nafto, je izjemno dolg. Kronično onesnaževanje pa se neprestano dogaja povsod s pomočjo velikega števila majhnih razlitij. Akutno naftno onesnaževanje pa je posledica raznih nesreč. Nesreče so lahko katastrofalne še posebej, če se zgodijo v okolju, ki je občutljivo (Carver in Carver 1989, 1; U.S. Energy Information Administration).

Okoljska škoda, ki jo povzročijo naftna razlitja, lahko direktno vpliva na človeška življenja v regiji. Razlitje lahko onesnaži vodne vire ali pa kontaminira zemljo. Lahko uniči vegetacijo, živino ter samo zdravje ljudi (Dabbs 1996).

2.1.3 PODNEBNE SPREMEMBE IN UČINEK TOPLE GREDE

Človeška dejavnost spreminja svetovno podnebje z nepredvidljivimi in potencialno velikimi posledicami na globalne vremenske vzorce, ekosisteme, človeško zdravje ter varnost preskrbe s hrano. Vodna para in plini, kot sta ogljikov dioksid ter metan, povzročajo, da Zemljina atmosfera deluje kot topla greda, ki zadrži del sončne energije, preden se odbije nazaj v vesolje. »'Učinek tople grede' je popularen izraz, ki se uporablja za opis pojava, da zemeljsko ozračje ohranja za življenje primerno temperaturo našega planeta«, opisujejo pojav v društvu Focus. Ta 'topla greda' je del

naravnega procesa, ki omogoča, da Zemlja zadrži nekaj toplote, saj bi bila drugače enako hladna ter brez življenja kot planet Mars. Vendar pa se je od začetka industrijske revolucije v zgodnjem 19. stoletju človeška dejavnost vmešala v ta naraven proces, saj je v ozračje začela spuščati večje količine toplogrednih plinov. Rezultat tega je povečevanje koncentracije teh plinov v ozračju, kar je posledica izgorevanja fosilnih goriv ter uničenja gozdov. Posledično se nazaj na Zemljo odbije vedno večja količina sončne energije kar povzroča segrevanje Zemlje (glej Sliko 3.1) (Hunter in drugi 2007, 2; Focus).

Učinek 'tople grede' je posledica emisij toplogrednih plinov zaradi uporabe fosilnih goriv in drugih človeških dejavnosti (Kolednik Wordpress). Nafta tako predstavlja pomemben dejavnik pri onesnaževanju okolja. Izgorevanje nafte pospešuje segrevanje ozračja in t.i. tople grede. Okolje pa onesnažuje že samo odkrivanje in črpanje tega fosilnega goriva (RTV SLO 2011).

Posledica podnebnih sprememb pa bi bila, da bi na desetine milijonov ljudi v ogroženih predelih ostalo brez domov. Pričakujemo pa tudi lahko pogostejše in obsežnejše poplave. Ob nadaljnjem spreminjanju podnebja in naraščanju temperatur lahko pričakujemo vse večje število skrajnih vremenskih pojav, kot so neurja in orkani, suše, zmanjšanje pridelkov in posledično tudi večjo lakoto. Posledica podnebnih sprememb bo tudi obsežnejše izumiranje vrst ter premiki živalskih in rastlinskih vrst v druge podnebne pasove (Harts-Davis 2011, 415).

Po poročanju IPCC-ja sta bili zadnji dve desetletji najbolj topli desetletji v zadnjih tisočih letih. Človeški vpliv pa bo še naprej spreminjal atmosfero tudi v 21. stoletju, kar bo posledično prineslo dvig temperature za od 1,4 do 5,8°C. Po navajanju poročila, ki ga je izdal IPCC, je bila večina opaženega segrevanja v zadnjih 50-tih letih posledica delovanja človeka. Vse to pa je vplivalo na naraščanje vodne gladine (Hunter in drugi 2007, 3). Sklep IPCC-ja je bil, da so klimatske spremembe že vplivale na veliko fizičnih in bioloških sistemov – krčenje ledenikov, taljenje permafrosta¹, zamuda v zamrzovanju ledu na rekah in jezerih, pomembne spremembe padavinskih vzorcev, zmanjševanje nekaterih rastlinskih in živalskih vrst, bolj zgodnje cvetenje dreves, pojav insektov ter valjenje jajc pri pticah. Že samo

¹ Permafrost so trajno zamrznjena tla, kar je posledica celoletnih nizkih temperatur.

manjše temperaturne spremembe lahko povzročijo ogromno škodo v biotski raznovrstnosti. Mnogi morski ekosistemi, kot so koralni grebeni, mangrove² in močvirja, so izjemno občutljivi na kakršnekoli spremembe slanosti, motnosti, na temperaturo ter globino vode. Vse to pa lahko povzročijo ali pospešijo podnebne spremembe (Hunter in drugi 2007, 4). Globalno povišanje temperature bo po vsej verjetnosti imelo resne posledice na človeško zdravje – od povečanega števila poletnih smrti zaradi vročinskih valov, povečano število utopitev, bolezni ter lakote zaradi poplav. Povečala se bo tudi pogostost in obseg nalezljivih bolezni, kot so malarija in mrzlica. Majhnim otoškim državam, kot so Maldivi, Sejšeli in močno poseljenim obmorskim območjem grozi, da bodo poplavljeni. Mnogo znanstvenikov pa opozarja na možnost, da bodo že majhne temperaturne spremembe povzročile spremembo tokov Atlantskega oceana, ki pozimi prinašajo topel zrak severni Evropi – kar bi povzročilo, da bi Evropa lahko vstopila v novo ledeno dobo, medtem ko bi se preostali svet dušil v vročini. Dodatno pa bo globalno povečana temperatura povečala število tornadov, hurikanov, poplav ter ostalih ekstremnih vremenskih pojavov (Hunter in drugi 2007, 4–5).

² Mangrove so tropske lesnate rastline z dolgimi zračnimi koreninami, ki rastejo strnjeno ob obrežjih (SSKJ 1995, 521).

Slika 3.1: Prikaz učinka tople grede

Vir: Evropska komisija (2011).

V zadnjem stoletju se je obseg človeške dejavnosti povečal za več, kot lahko Zemlja prenese. Človeška dejavnost je sedaj tako velika, da človeštvo drastično spreminja ekosisteme in procese, ki jih nadzirajo. S populacijo in ekonomsko aktivnostjo, ki nezadržno naraščata, vse bolj pritiskamo na meje, ki jih biosfera lahko prenese (Hunter in drugi 2007, 33).

2.1.4 TOPLOGREDNI PLINI

Da bi bolje razumeli onesnaževanje in vlogo naftne industrije v tem procesu, je potrebno pogledati, kateri so najpomembnejši antropogeni plini, ki povzročajo 'toplo gredo' in kdo ali kaj je njihov izvor.

Toplogredni plini so tisti plini, ki zadržujejo toplotno sevanje Zemlje in s tem omogočajo ugodne temperaturne razmere za življenje. Namesto povprečne temperature 15°C bi imeli na našem planetu samo -18°C, če ne bi imeli atmosfere in toplogrednih plinov. Toplogredne pline ločujemo na naravne ter na antropogene, ki so nastali zaradi človekovega delovanja. Naravnim toplogrednim plinom, kot so vodna para, ozon, dušikovi oksidi, metan in ogljikov dioksid, so se tako pridružili še antropogeni plini, ki povečujejo učinek tople grede (Planet sprememb 2010).

VIRI IN TIPI NAJPOMEMBNEJŠIH TOPLOGREDNIH PLINOV:

- ogljikov dioksid (CO₂) – plin nastane ob zgorevanju fosilnih virov, proizvodnji cementa, krčenju gozdov, sežiganju biomase;
- metan (CH₄) – vir plina so smetišča, močvirja, rudniki premoga, živina, sežiganje biomase, termiti;
- freoni (CFC) – so industrijski produkti, ki se uporabljajo v hladilnikih, klimatskih napravah osebnih vozil, pršilcih, izolacijskih sredstvih;
- dušikov oksid (N₂O) – plin nastane ob zgorevanju premoga in lesa ter delovanju mikrobov v prsti;
- ozon (O₃) – nastane v fotokemičnih procesih v ozračju, ob reakciji dušikovih oksidov z organskimi sestavinami (Plut 1998, 88).

2.1.5 OKOLJSKA POLITIKA

»Noben kraj na svetu ne more ostati otok izobilja v morju bede. Ali bomo rešili celotni svet ali pa nihče ne bo rešen...En del sveta ne more živeti v orgiji neovirane potrošnje, medtem ko drugi del uničuje svoje okolje samo zato, da bi preživel« (Maurice Strong v Hunter in drugi 2007, 162).

Danes je splošno znano, da se planet sooča z raznolikimi in naraščajočimi okoljskimi izzivi, ki jih je mogoče obravnavati samo z mednarodnim sodelovanjem. Od sredine 80-tih se je zgodnji mednarodni pravni razvoj, ki je obravnaval vidike ohranjanja naravnih virov, razvil v pomemben in rastoč del mednarodnega javnega prava. Pogoji, ki so prispevali k razvoju mednarodnega prava, so naslednji:

- okoljska vprašanja spremlja spoznanje, da ekološka soodvisnost ne spoštuje državnih meja

in

- da imajo vprašanja, ki so prej veljala za domače zadeve, mednarodne posledice (Sands 2004, 3).

Posledice, ki so lahko dvostranske, regionalne ali globalne pogosto rešujemo samo z mednarodnim pravom in predpisi. Rast okoljskih vprašanje se kaže v obsežnem

številu načel in pravil mednarodnega okoljskega prava, ki se uporablja dvostransko, regionalno in globalno ter odraža mednarodno soodvisnost v 'globaliziranem' svetu (Sands 2004, 3).

Šele v poznem 19. stoletju so skupnosti in države začele prepoznavati čezmejne posledice aktivnosti, ki so učinkovale na skupne reke ali pa so vodile v uničenje divjih živali na področjih zunaj državne jurisdikcije. V 30. letih prejšnjega stoletja so bile priznane čezmejne posledice onesnaževanja zraka. V 50. letih je mednarodna skupnost izdala predpise o mednarodnem naftnem onesnaževanju oceanov. Do 70-tih so bile regionalne posledice onesnaževanja ter uničenja flore in favne očitne. V poznih 80-tih letih 20. stoletja pa so bile zaradi znanstvenih dokazov globalne okoljske grožnje del agende mednarodne skupnosti. Leta 1996 je mednarodno sodišče prvič priznalo, da obstajajo pravila splošnega mednarodnega okoljskega prava ter da je splošna dolžnost držav, da zagotovijo, da aktivnosti znotraj njihovih jurisdikcij in nadzora spoštujejo okolje drugih držav in okolje izven njihovega nacionalnega nadzora, sedaj del korpusa mednarodnega okoljskega prava. Od takrat so se okoljska vprašanja vedno bolj vključevala v druga območja, vključno s trgovino, z naložbo, intelektualno lastnino, s človekovimi pravicami in z oboroženimi spopadi (Sands 2004, 4).

Na mednarodno okoljsko pravo vpliva vrsta ne-pravnih dejavnikov, od katerih sta daleč najvplivnejša znanost ter gospodarski stroški. Obstaja trdno stališče, da se okoljske predpise sprejme samo takrat, kadar obstajajo trdni znanstveni dokazi, da je ukrepanje potrebno, v kolikor želimo preprečiti okoljsko škodo. Napredek okoljskega prava odraža tesen odnos med varstvom okolja in gospodarskim razvojem. Na kratki rok lahko zakoni, ki so bili sprejeti za varovanje okolja, naložijo velike gospodarske stroške, zato ne preseneča, da so okoljska vprašanja v zadnjih letih postala med seboj povezana z ekonomskimi premisleki (Sands 2004, 4–9).

V zadnjih treh desetletjih je postalo varovanje globalnega okolja eden največjih izzivov v mednarodnih odnosih. Več sto regionalnih in bilateralnih ter nekaj več kot deset globalnih okoljskih pogodb je bilo podpisanih. Vlade pa so potrdile na desetine akcijskih planov, od katerih je najbolj opazen Agenda 21. Rezultat je vedno bolj zapleteno in bogato telo mednarodnega okoljskega prava in politike. To pa zagotavlja širok okvir za premik k bolj trajnostni okoljski prihodnosti – vsaj na papirju (Hunter

1999). Na žalost kljub kopici podpisanih sporazumov okolje še vedno propada. Skoraj vsak večji okoljski kazalec je danes slabši, kot pa je bil leta 1992, ko je potekala konferenca ZN o okolju in razvoju. Podnebne spremembe so povzročile najtoplejša desetletja, ozonska plast se še naprej tanjša, strupene kemikalije pa se kopičijo v vsakem delu našega planeta in v vsakem živem organizmu – vključno s človekom (Hunter 1999). Politika varstva okolja je usmerjena v zagotavljanje trajnostnega razvoja, ki se v vedno večji meri uveljavlja v mednarodni skupnosti in v državah članicah EU. Varovanje se nanaša na vsa področja človekovega delovanja, s katerimi obremenjuje in uničuje življenjski prostor.

Cilji varstva okolja so naslednji:

- izboljševanje in ohranjanje kakovosti okolja,
- trajnostna raba naravnih virov, bolj intenzivna uporaba obnovljivih virov energije in zmanjšanje rabe energije,
- odpravljanje posledic obremenjevanje okolja,
- zmanjšanje in preprečitev obremenjevanje okolja,
- opuščanje in nadomeščanje uporabe nevarnih snovi,
- izboljšanje porušenega naravnega ravnovesja in ponovno vzpostavljanje njegovih regeneracijskih sposobnosti
- povečevanje snovne učinkovitosti proizvodnje in potrošnje (Okolje.Info).

Načela varstva okolja:

- načelo plačila za onesnaževanje – to načelo določa zahtevo, da mora stroške onesnaževanja nositi oseba, ki ga je povzročila,
- načelo suverene pravice nad naravnimi viri ter odgovornost preprečitve povzročanja škode drugim državam ali območjem zunaj meja državne jurisdikcije,
- načelo preventive – zahteva zmanjšanje, omejevanje oziroma kontroliranje aktivnosti, ki lahko povzročijo ali tvegajo uničevanje okolja,

- načelo previdnosti – cilj tega načela je zagotoviti smernice v razvoju in uporabi mednarodnega okoljskega prava, kjer obstaja znanstvena negotovost,
- načelo trajnostnega razvoja – splošno načelo, da morajo države zagotoviti razvoj in uporabo njihovih naravnih virov na način, ki je trajosten,
- načelo sodelovanja – splošna politična zaveza k mednarodnemu sodelovanju v zadevah, ki se navezujejo na varstvo okolja,
- načelo skupne, vendar različne odgovornosti – to načelo se je razvilo iz uporabe kapitala v splošnem mednarodnem pravu ter priznanja, da je potrebno posebne potrebe držav v razvoju upoštevati pri razvoju, uporabi in razlagi pravil mednarodnega okoljskega prava. To načelo vsebuje dva elementa. Prvi se nanaša na splošno odgovornost držav za varovanja okolja oziroma njegovih delov, na nacionalni, regionalni in globalni ravni. Drugi se nanaša na potrebo po upoštevanju različnih okoliščin, še posebej v zvezi s prispevkom vsake države k oblikovanju določenih okoljskih problemov in njenih zmožnosti za preprečitev, zmanjšanje in nadzor nad nevarnostmi (Sands 2004, 231–290).

Stockholmska deklaracija, ki je bila sprejeta leta 1972, predstavlja okoljski mejnik za mednarodno varstvo okolja. Konferenca je predstavljala prvo resno opozorilo človeštvu, da je potrebno spremeniti način življenja ter se zavedati posledic, ki jih prinaša porušena harmonija med naravo in človekom (Okolje.Info). Tej konferenci so sledile še mnoge druge, ki so natančneje opisane v poglavju zgodovinski razvoj mednarodnega varstva okolja.

Tukaj bom navedla samo nekaj ključnih točk:

- Stockholmska konferenca (1972),
- Deklaracija o okolju in razvoju iz Ria de Janeira (1992),
- Kjotski protokol (1997) (Okolje.Info).

Mednarodno pravo in institucije služijo kot glavni okvir za mednarodno kooperacijo ter sodelovanje med članicami mednarodne skupnosti pri njihovih prizadevanjih, da bi zaščitili lokalno, regionalno in globalno okolje. Na vsaki ravni je naloga bolj

kompleksna zaradi novih igralcev in interesov, ki so vključeni v pravni postopek. V vseh primerih pa veljajo enaka načela in pravila javnega mednarodnega prava ter mednarodnih organizacij, ki služijo podobnim funkcijam – da bi zagotovili okvir, v katerem lahko različne članice mednarodne skupnosti sodelujejo, vzpostavijo norme vedenja ter rešujejo medsebojne razlike. Mednarodno pravo ima tako zakonodajno, upravno in razsodno funkcijo (Sands 2004, 12).

Najpomembnejši člen v Ustavi Republike Slovenije je 72. člen, kjer je določeno naslednje: »Vsakdo ima v skladu z zakonom pravico do zdravega življenjskega okolja. Država skrbi za zdravo življenjsko okolje. V ta namen zakon določa pogoje in načine za opravljanje gospodarskih in drugih dejavnosti. Zakon določa, ob katerih pogojih in v kakšnem obsegu je povzročitelj škode v življenjskem okolju dolžan poravnati škodo. Varstvo živali pred mučenjem ureja zakon« (Ustava Republike Slovenije).

Varstvo okolja spodbuja uravnotežen človekov odnos do naravnega okolja ter ohranjanje in vzdrževanje naravnega ravnotežja, ne da bi to puščalo uničujoče posledice na rastlinstvu in živalstvu. Pri tem je velikega pomena razumna raba naravnih virov in dobrin. Pri varovanju okolja običajno sodelujejo države, nevladne organizacije ter posamezniki, ki poskušajo ohraniti in izboljšati okolje, v katerem živimo (Kocjan-Barle in Bajt 2005, 741).

V današnjem svetu obstajata dva pogleda na naravo – ekocentrični ter antropocentrični.

Antropocentrizem je prepričanje, da je človek gospodar narave in kot tak lahko neomejeno izkorišča tako živali kot rastline in neživi svet (Pličanič 2003, 15). Verjame tudi, da je tehnologija rešiteljica ekoloških problemov. Za antropocentrizem je značilna žeja po posedovanju materialnih dobrin, po čim večji potrošnji, kapitalski intenzivni tehnologiji ter izkoriščanju naravnih virov (Bukovnik 2010, 7–8).

V sodobnih mednarodnih deklaracijah še zmeraj prevladuje antropocentrični vrednostni sistem, vendar v nje že vključujejo tudi temelje vrednote spoštovanja narave oziroma okolja, ki pa so še vedno zelo nedorečene (Plut 2008, 67).

Bukovnikova ekocentrizem predstavi kot prepričanje, po katerem je človek del narave in mora kot tak spoštljivo ravnati tako z živalmi kot rastlinami in z neživim svetom. Ekocentristi tako menijo, da človek ni dvignjen nad naravo, temveč je njen sestavni del (Bukovnik 2010, 7).

Kot že povedano, za antropocentrizem velja, da je potrebno naravo varovati, ker je pomembna za človeka. Na drugi strani pa ekocentristična etika govori o tem, da moramo naravo varovati zaradi njene lastne vrednosti in ne zaradi vrednosti, ki jo predstavlja človeku (Močnik 2009, 11). Cilj ekocentrično zasnovane etike je zagotoviti ravnotežje v naravi in preživetje oziroma ohranitev vseh živih in mrtvih stvari kot sestavino vesoljskega sistema (Plut 1998, 235).

2.1.6 TRAJNOSTNI RAZVOJ

Kadar govorimo o onesnaževanju okolja, podnebnih spremembah in varovanju okolja se moramo obvezno dotakniti tudi pojma trajnostnega razvoja. Vedno več naftnih multinacionalk namreč začne upoštevati tudi trajnostni razvoj pri svojih poslovnih načrtih in strategijah. Royal Dutch Shell se na primer v načelih poslovanja med drugim zavezuje tudi k trajnostnemu razvoju.

Skrb za trajnostni razvoj in varovanje okolja sta dve aktivnosti, ki sta med seboj močno povezani, saj če želimo doseči trajnostni razvoj, moramo najprej doseči varovanje okolja (Žekš 2004, 11).

Obstaja več definicij trajnostnega razvoja. Brundtlandska komisija je leta 1987 predlagala naslednjo definicijo, ki jo največkrat uporabljajo v OZN in mednarodnih ustanovah: »Trajnostni razvoj je razvoj, ki zadostuje današnjim potrebam, ne da bi pri tem ogrožal možnost prihodnjih generacij, da bi zadostile svojim lastnim potrebam« (Čuk 2004, 10; Sands 2004, 10). Bistvo načel trajnostne družbe je naslednje:

- izboljševanje kakovosti človekovega življenja,
- upoštevanje nosilne sposobnosti Zemlje,
- spreminjanje osebnega ravnanja in odnosa,
- spoštovanje občestva življenja in odgovornost zanj,
- ohranjanje pestrosti in vitalnosti Zemlje,

- zmanjševanje izčrpavanja neobnovljivih virov,
- usposabljanje skupnosti za samostojno in odgovorno ravnanje z okoljem,
- oblikovanje državnega okvira za povezovanje razvoja in ohranitve,
- ustvarjanje svetovnega zavezništva (Umanotera 2005).

2.1.7 OBNOVLJIVA ENERGIJA KOT ALTERNATIVA FOSILNIH GORIV

Obnovljivi viri energije so sestavni del boja proti podnebnim spremembam. K obnovljivim virom štejemo biomaso, sončno energijo, hidroenergijo, vetrno energijo ter geotermalno energijo (Urad Vlade Republike Slovenije).

Prednosti uporabe obnovljivih virov energije najdemo v pozitivnem učinku na samo podnebje, dolgoročni gospodarski koristi ter v stabilnosti v dobavi energije (Urad Vlade Republike Slovenije).

Ker se pri rabi obnovljive energije sprošča manj ogljikovega goriva kot pri fosilnih gorivih, je primernejša za spopadanje z globalnim segrevanjem.

Spodaj navajam nekaj oblik obnovljive energije:

- Vodna energija – predstavlja največji vir obnovljive energije, vendar pa povzroča tudi nekaj problemov, kot so porušen vodni ekosistem in vedno večje pomanjkanje mest za nove hidroelektrarne.
- Vetrna energija – trenutno predstavlja še zelo majhen odstotek svetovnih energetske potreb, vendar pa je med najhitreje rastočimi oblikami obnovljive energije. Problem, ki se pojavlja, je še zmeraj zelo visoka cena postavitve vetrnih turbin.
- Sočna energija – sončne celice proizvajajo elektriko iz sončne svetlobe. Slabost so veliki začetni stroški ter odvisnost od količine in moči sončne svetlobe.
- Geotermalna energija – nastane iz naravno proizvedene pare in vroče vode, ki pride izpod zemeljske površine. Slabost je, da je ta obnovljiv vir energije

možen samo na določenih točkah, kot je Islandija, na nekaterih deli Japonske, na Novi Zelandiji ter v Kaliforniji.

- Energija morja – gre za pridobivanje elektrike s plimovanjem, valovanjem in izkoriščanjem razlike v slanosti morske in rečne vode.
- Biomasa – gre za goriva, kot so na primer les in poljski odpadki, kjer energijo pridobivamo s sežiganjem.
- Biogoriva – bioetanol, biodizelsko gorivo in druge gorljive snovi, ki jih pridobivamo iz rastlinske materije, jih lahko sežigamo ali pa uporabljamo kot pogonsko gorivo za avtomobile. Slabost je, da potrebujemo zanje obdelovalno zemljo, kar pomeni, da odžiramo prostor živilom (National Energy Education Development Project; Harts-Davis 2011, 416–417).

Vedno več vodilnih podjetij se usmerja v pravo smer. Al Gore na primer navede ameriško podjetje General Electric, ki je objavilo svežo pobudo glede globalnega segrevanja. Glavni direktor Jeffrey R. Immelt je svojo vizijo razložil z naslednjimi besedami: »Verjamemo, da zeleno pomeni zeleno. Nastopil je čas, ko nas bodo izboljšave za okolje vodile k dobičku« (Al Gore 2007, 274)!

Da je energija vetra ena najbolj zrelih in stroškovno ekonomičnih tehnologij, potrjuje dejstvo, da se je leta 2005 posel z vetrnicami General Electrica podvojil. Podjetje Vestas pa je iz vetrnic naredil največji danski izvozni proizvod (Al Gore 2007, 279).

2.2 ZGODOVINSKI RAZVOJ MEDNARODNEGA VARSTVA OKOLJA

To poglavje je namenjeno kratki zgodovini razvoja mednarodnega varstva okolja z večjim poudarkom na najbolj pomembnih dogodkih, ki so zaznamovali prihodnja pogajanja na področju okoljevarstva – na Stockholmski konferenci, konferenci v Riu de Janeiru ter pri Kjotskem sporazumu.

»Začetki sodobnega mednarodnega okoljskega prava segajo v leto 1972, na konferenco Združenih narodov o človeškem okolju. Konferenca se je odvijala v švedskem mestu Stockholmu, kjer so podpisali nekaj pomembnih mednarodnih sporazumov«, zapiše Šegel v svojem delu (Šegel 2002, 14).

Stocholmska konferenca, na kateri je bilo udeleženi 113 držav s celega sveta, je bila ena najuspešnejših konferenc ZN do takrat. Konferenco, ki je potekala v času hladne vojne, je bojkotirala Sovjetska zveza, saj vzhodni Nemčiji ni bilo dovoljeno, da se je udeleži. Trije najpomembnejši rezultati konference so bili:

- Akcijski načrt,
- Okoljski program ZN ter
- Deklaracija o človekovem okolju (Hunter in drugi 2007, 169–170).

Namen Akcijskega načrta je bila zaščita globalnega okolja. Poskušali so identificirati tiste okoljske probleme, ki so zahtevali mednarodno sodelovanje. Vseboval je prednostna priporočila na naslednjih področjih:

- načrtovanje in upravljanje človeških naselij v smeri boljše kakovosti okolja;
- obravnavanje okoljskih vidikov upravljanja z naravnimi viri;
- prepoznavanje ter kontroliranje onesnaževalcev, ki imajo pomemben mednarodni pomen;
- obravnavanje integracije okolja in razvoja ter
- raziskovanje in krepitev informativnih, izobraževalnih, kulturnih in socialnih vidikov okoljske problematike.

Akcijni plan je imel velik vpliv na razvoj vseh kasneje sprejetih okoljskih dogovorov (Hunter in drugi 2007, 170).

Izrednega pomena je tudi ustanovitev UNEP-a, prvega mednarodnega organa za okolje znotraj OZN, ki je še zmeraj najbolj pomemben organ ZN, saj ima splošna pooblastila pri okoljski problematiki. Deklaracija o človekovem okolju je pomembna a pravno neobvezujoča deklaracija, ki je imela velik vpliv na razvoj tako nacionalnih kot mednarodnih zakonov. Kljub neobveznosti je deklaracija položila temelje za kasnejšo potrditev koncepta trajnostnega razvoja. Deklaracija je sugerirala človekovo pravico do zdravega okolja (Hunter in drugi 2007, 170–171).

Leta 1992 je bila na konferenci Združenih narodov za okolje in razvoj v Riu de Janeiru sprejeta Okvirna konvencija o spremembah podnebja ter Konvencija o

biološki raznovrstnosti. Konferenca je sicer ponovno sprejela neobvezujočo, a še zmeraj pomembno Deklaracijo o okolju in razvoju. Deklaracijo lahko razumemo kot nekakšno kupčijo med bogatim severom ter revnim jugom. Na splošno so razvite države priznale, da so odgovorne za večino okoljskih problemov ter da bi zaradi tega morale prevzeti večjo odgovornost za zaščito okolja. Hkrati so tudi obljubile, da bodo prispevale nove ter dodatne prispevke, da bi pomagale državam v razvoju pri reševanju okoljskih problemov. Razvite države so se tako zavezale, da bodo naredile prve korake pri reševanju okoljske problematike, države v razvoju pa so posledično obljubile, da bodo sodelovale pri varstvu globalnega okolja. Rio deklaracijo tako lahko beremo na več načinov – kot političen dokument, ki odraža 'veliko kupčijo' med razvitimi državami ter državami v razvoju; kot merilo za merjenje napredka v prihodnosti ter kot pospeševalec razvoja okoljskega prava (Hunter in drugi 2007, 173–190).

Agenda 21 predstavlja pomemben ter obsežen načrt za prihodnjo implementacijo trajnostnega razvoja. Njen namen je bil uvesti ambiciozno globalno partnerstvo za trajnostni razvoj (Hunter in drugi 2007, 195).

Verjetno najbolj uspešen dosežek Ria je bila uraden sprejem trajnostnega razvoja kot cilja modernega gospodarstva, ki pa je dobil tudi splošno sprejetje v vsakem sektorju mednarodne družbe.

Okvirna konvencija o spremembi podnebja je zahtevala, da prva Konferenca pogodbenic pregleda ustreznost obveznosti razvitih držav. Prvo zasedanje (COP 1) okoljevarstvenikov ter večine razvitih držav se je odvijalo v Berlinu leta 1995, kjer so dosegli t.i. Berlinski mandat, ki naj bi določil časovni raspored za razvite države, da izpogajajo protokol, v katerem naj bi bile jasno opisane količinske omejitve emisij ter cilji zmanjšanja le teh. Istega leta je IPCC formalno objavil soglasje znanstvenikov, da dokazi kažejo na opazen vpliv ljudi na globalno podnebje. To je povzročilo veliko debato med, na eni strani veliko večino atmosferskih znanstvenikov ter okoljevarstvenikov, ki so potrdilo IPCC-jevo poročilo, ter na drugi strani majhno, a glasno skupino 'klimatskih skeptikov', ki so bili v večini financirani s strani industrije fosilnih goriv. V Berlinu so Združene države Amerike jasno pokazala pomanjkanje zavezanosti kakršnemu koli časovnemu rasporedu, vendar pa so zaradi naraščajočega javnega pritiska pristali na oznanitev, da bodo podprli zavezujoče cilje

in časovni razpored za zmanjševanje emisij toplogrednih plinov (Hunter in drugi 2007, 675–677).

V Ženevi je leta 1996 potekalo drugo zasedanje COP, kjer so zahtevali pravno obvezujoče cilje za omejevanje emisij ter natančno določene časovne okvire, v katerih bi države morale izpolniti svoje obveznosti (UNFCCC 1996, 73).

Zasedanje tretjega COP-a je potekalo leta 1997 v Kjotu, kjer je bil podpisan zgodovinski Kjotski sporazum, ki pa je začel veljati šele leta 2005. Izreden pomen sporazuma je med drugim v tem, da naj bi podpisnice z njim zmanjšale izpust toplogrednih plinov do leta 2012 za 5,2 odstotka od ravni iz leta 1990. Ukrepi, navedeni v sporazumu, predvidevajo zmanjšanje uporabe premoga, zemeljskega plina in kurilnega olja, ki naj bi jih nadomestili z viri, kot sta energija vetra in sonca (RTV SLO 2005).

Bistvena razlika med Kjotskim protokolom in UNFCCC je v tem, da Kjotski protokol zavezuje države k zmanjšanju emisij, konvencija pa jih je samo spodbujala k stabilizaciji (UNFCCC 2009).

Bistven del protokola je njegov 3. člen, s katerim natančno predpišejo, za koliko morajo posamezne države Aneksa I zmanjšati oziroma omejiti emisije toplogrednih plinov. Pomembni pa so tudi 6., 12. in 17. člen, ki natančneje določajo tri t.i. kjotske mehanizme:

- skupno izvajanje (Joint Implementation - JI) – gre za projektne dejavnosti za zmanjšanje emisij toplogrednih plinov med državami Aneksa I
- mehanizem čistega razvoja (Clean Development Mechanism - CDM) – projektne dejavnosti, vendar med državami Aneksa I in državami v razvoju, ki nimajo obveznosti zmanjševanja emisij;
- mednarodno trgovanje z emisijami (International Emissions Trading - IET) – med državami Aneksa I (Kranjc 1999).

S pomočjo teh mehanizmov naj bi industrializiranim državam omogočili izpolniti njihove obveznosti ob čim manjših stroških. Sporno pa je bilo vprašanje, kolikšen delež obveznosti bodo morale države izpolniti doma, koliko pa v drugih državah. Nekateri so mnenja, da od držav zahteva preveč. Številni pa, da je Kjotski protokol

izredno pomemben dokument, saj predstavlja prvi korak k zmanjšanju emisij toplogrednih plinov, ki mu bodo zagotovo sledili še drugi (Kranjc 1999).

Kjotski protokol je torej namenjen zaščiti okolja, zmanjšanju onesnaženosti ozračja ter ustvarjanju delovnih mest v sektorjih, ki uvajajo okolju bolj prijazno energijo (ARSO).

Četrta konferenca COP se je zaključila s sprejetjem Akcijskega programa iz Buenos Airesa, to je bilo leta 1998. S tem akcijskim planom so določili roke za končanje oblikovanja kjotskih mehanizmov (IISD Linkages 1998).

COP 5 je potekal leta 1999 v Bonnu v Nemčiji. Ker je bila to bolj tehnična konferenca, niso sprejeli nobene izjemno pomembne odločitve (Lessen).

V Haagu je leta 2000 potekalo šesto zasedanje COP. Konferenca je bila neuspešna, saj se podpisnice niso mogle dogovoriti o pravilih izvajanja Kjotskega protokola. Predvsem je prihajalo do nestrinjanja med EU na eni strani ter Združenimi državami Amerike, Japonsko, Rusijo, Kanado, Avstralijo in Novo Zelandijo na drugi strani. In tako kot že na prejšnjih srečanjih je bilo tudi tukaj veliko kritik v zvezi z interesi korporacij in industrije. Ker do kompromisa ni prišlo, so pogovore nadaljevali leta 2011 v Bonnu. Tu so dosegli dogovor, ki je predstavljal nekakšen konsenz o ključnih političnih vprašanjih (Shah 2001a).

Konferenca je bila tudi zaradi neuspešnih pogajanj kritizirana, veliko odgovornosti za neuspeh pa so pripisovali gospodarskim interesom Združenih držav Amerike (Shah 2001a).

Marakeš je bil kraj, kjer se je odvijalo sedmo zasedanje COP leta 2001. Srečanje se je končalo z dogovorom, v katerem so sprejeli načine, s katerimi bodo izvajali Kjotski protokol (Shah 2001b).

8 COP je potekal leta 2002 v New Delhiju. Članice iz razvitih držav so poskušale v pogajanja in obveznosti vključiti tudi države v razvoju, le te pa so odgovarjale, naj najprej same dosežejo predvidene omejitve emisij ter za začetek tudi ratificirajo Kjotski protokol (Shah 2002).

Na devetem zasedanju, ki je potekalo v Milanu leta 2003, so uspeli dokončati zapletena pravila, ki obračunavajo pogozdovanje in uporabo zemlje (Kopp).

Deseto zasedanje COP se je odvijalo decembra 2004 v Buenos Airesu v Argentini. Po pogajanjih so delegati soglašali s predlogom, ki navaja, da bo postopek seminarja na voljo pogodbenicam za obravnavo ob upoštevanju, da seminar ne bo odpiral pogajanj, ki bi vodila do novih obveznosti. Po nadaljnjih razpravah so pogodbenice sprejele Buenos Aires program dela za ukrepe prilagajanja in odzivanja³ (Focus).

Kanadski Montreal je gostil 11. zasedanje konference COP decembra 2005. Konferenca se je zaključila s sprejetjem več kot štiridesetih odločitev, ki bodo krepile globalni trud v boju s podnebnimi spremembami (Linkages 2004). Tega leta je začel tudi veljati Kjotski protokol po ruski ratifikaciji dokumenta. Začeli so tudi s skupnim izvajanjem – drugim kjotskim mehanizmom (UNFCCC 2005).

Zaradi premalo odločnega boja so bili nekateri udeleženci 12 konference COP, ki je potekala novembra leta 2006 v Nairobiju v Keniji, razočarani. Finski minister Enestam je prepričan, da so mnogo premalo slišali o podnebnih spremembah ter da ni bilo doseženega dovolj velikega napredka. Kljub temu je EU označila konferenco kot uspešno. Glavni rezultati konference so nove pobude v podporo državam v razvoju, ki so za spremembe podnebja najbolj dovzetne ter najmanj odgovorne (RTV SLO 2006).

13 konferenca je potekala decembra 2007 na indonezijskem otoku Bali. Vrhunec konference je bilo sprejetje Časovnega načrta iz Balijskega⁴, ki je sestavljen iz številnih odločitev. Bali Road Map vključuje tudi Balijski akcijski načrt⁵ (UNFCCC 2007b). Odločitve, ki izhajajo iz Balijske konference, naj bi po Yvo de Boerjevih besedah bile ambiciozne, transparentne in fleksibilne. Vključevale naj bi znanost ter pomagale vključiti partnerje iz gospodarstva in financ (UNFCCC 2007a). Časovni načrt je soglasno sprejelo vseh 187 pogodbenic UNFCCC. Dokument, ki so ga sprejeli, ne vsebuje obvez, ki bi jih morale izpolniti določene države, vsebuje pa časovni raspored za pogajalce, ukrepe za zmanjševanje onesnaževanja in način, kako finančno pomagati revnim državam pri prilagajanju na podnebne spremembe (Erevija 2008).

³ Buenos Aires Programme of work on adaptation and response measures.

⁴ Bali Road Map

⁵ Bali Action Plan

Na konferenci so delegati sprejeli načelo, da morajo biti revne države nagrajene za zaščito gozdov, podprli pa so tudi zamisel o vključevanju zasebnih podjetij v trgovsko shemo z emisijskimi kuponi (Kopušar 2007).

Poznan je gostil 14. konferenco COP decembra 2008. Konferenca se je končala z jasno predanostjo vlad, da bodo konec naslednjega leta v Kopenhagenu oblikovali ambiciozen in učinkovit mednarodni odgovor na podnebne spremembe (UNFCCC 2008a; UNFCCC 2008b). To podnebno konferenco je prvič tudi spremljala razstava inovacij, ki vodijo k zglednemu ravnanju z okoljem (Energetika.Net 2008).

15. konferenca COP se je odvijala decembra leta 2009 v danskem Copenhagenu. Konference se je udeležilo 120 vodij držav in vlad ter rekordno število drugih udeležencev. Nekaj napredka je bilo na področju izboljšav mehanizma čistega razvoja (UNFCCC 2009). Podnebna konferenca se je končala brez težko pričakovanega sprejetja dogovora, ki je potreben za preprečitev nevarnih podnebnih sprememb. Veliko krivde je padlo tudi na EU, saj med drugim ni predlagala konkretne, zadostne in kredibilne podpore dolgoročnemu financiranju podnebnega ukrepanja v državah v razvoju. Vendar je potrebno neuspeh iz Kopenhagna popraviti čim prej, saj kot pravi Anela Bešo »Masovna zahteva svetovne javnosti po pravičnem, ambicioznem in pravno zavezujočem podnebnem dogovoru ne bo usahnila« (Vest 2009). V organizaciji Greenpeace so poudarili, da gre pravzaprav za veliko koncesijo, podeljeno industrijam, ki najbolj onesnažujejo naše podnebje, še posebej sektorju fosilnih goriv, ki je močno lobiral, da bi spodkopal sporazum. In tako z dosežki v Kopenhagenu ne more biti zadovoljen nihče. V organizaciji so močno obsodili nepripravljenost EU, da bi v pogajanjih uporabila svojo politično moč za prepričevanje ZDA in Kitajske. V Umanoteri pa še dodajajo, da svetovni voditelji niso izpolnili pričakovanj in zaupanja javnosti. V društvu FOCUS so dodali, da je EU ponudila premalo in prepozno za rešitev propada konference (Energetika.Net 2009).

Namen poglavja je bila predstavitev problema onesnaževanja okolja ter vpliv naftne industrije na povečanje podnebnih sprememb in učinka 'tople grede'. S pomočjo hitrega zgodovinskega pregleda pa tudi dosedanja razvoj dogodkov. Če hočemo določiti vpliv naftne industrije na okoljsko politiko je potrebno določiti tudi vpliv nafte industrije na okoljsko degradacijo. Ker na mednarodno pravo vplivata tako gospodarski stroški kot znanost je bil potreben nekoliko bolj naravosloven vpogled v

tematiko. Ker nafta trenutno predstavlja enega najpomembnejših virov energije sem predstavila tudi alternativne vire energije, ki bi lahko nadomestili nafto na poti k trajnostnemu razvoju.

3 MULTINACIONALNA PODJETJA IN NAFTNA INDUSTRIJA

3.1 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

3.1.1 MULTINACIONALNA PODJETJA

Kot namiguje samo ime, se multinacionalno podjetje ukvarja s poslovanjem v več kot eni državi. To podjetje zunaj domače države je lahko z matičnim podjetjem povezano z združitvijo, funkcionira kot hčerinska družba ali pa ima dokaj veliko avtonomnost od matičnega podjetja (Eldridge 2011). Gre za: »Gospodarsko družbo z enotnim vodstvom, praviloma delniško družbo, registrirano za opravljanje proizvodnih ali storitvenih dejavnosti v več kot eni državi hkrati...« (Kocjan-Barle in Bajt 2004, 786–673).

Ker v literaturi obstaja mnogo izrazov za multinacionalno podjetje – od multinacionalk, globalnih podjetij, do transnacionalnih podjetij in drugih – bom sama zaradi lažjega razumevanja uporabljala samo en izraz, in sicer multinacionalno podjetje. O tem problemu je spregovorila že Parkerjeva (1998) in drugi, ki istočasno uporabljajo v enem besedilu več različnih izrazov. V nadaljevanju se bo izkazalo, da nekateri avtorji uporabljajo na primer izraz multinacionalno podjetje in transnacionalno podjetje za dva različna tipa organizacij. Tam sem ohranila izvorno poimenovanje besed.

Multinacionalna podjetja so: »celovit ekonomski sistem več navzven pravnih podjetij (enot) s področja proizvodnje in drugih dejavnosti iz različnih držav (sedežev, pravnih sistemov), ki so medsebojno povezana (odvisna) z lastninskimi ali pogodbenimi odnosi in predstavljajo enotnost kapitala ali skupno strategijo« (Svetličič 1985, 165–166). To definicijo multinacionalnega podjetja bom uporabila tudi kot svojo operativno hipotezo.

Rosenzweig in Sing sta zapisala: »Na eni strani je multinacionalno podjetje samostojna organizacija, ki posluje v globalnem okolju s potrebo, da usklajuje svoje oddaljene dejavnosti. Po drugi strani pa je multinacionalno podjetje sestavljeno iz celega niza organizacij, ki delujejo v izrazito nacionalnem okolju« (Levy in Kolk 2002, 276–277).

Teorija multinacionalnih podjetij je najširša teorija mednarodne proizvodnje, saj vsebuje poleg vseh vrst mednarodnega udejstvovanja podjetij tudi nosilce teh transakcij. Multinacionalna podjetja so podjetja, ki izvajajo v tujini tuje neposredne naložbe ter imajo v lasti ali pod nadzorom dejavnosti, ki plemenitijo vrednost v več kot eni državi (Svetličič 1996, 278).

Multinacionalna podjetja spadajo k največjim ekonomskim institucijam na svetu. Že leta 2000 je bilo na grobo ocenjeno, da si 300 največjih multinacionalnih podjetij lasti oziroma nadzira najmanj eno četrtno svetovnih proizvodnih sredstev. Letna prodaja multinacionalnih podjetij je tako primerljiva ali celo večja kot letni bruto družbeni proizvod večine držav. Tako je na primer letna prodaja Royal Dutch Shell-a enaka iranskemu bruto družbenemu proizvodu. Skupna prodaja Mitsui in General Motors-a pa je večja od skupnega bruto družbenega proizvoda Nizozemske, Portugalske in Turčije (Greer in Singh 2000, 1).

Posledica njihove velikosti je, da multinacionalna podjetja težijo k dominaciji v industrijah, kjer so proizvodnja in trgi oligarhični ali koncentrirani v rokah peščice podjetij. Tako je pet največjih avtomobilskih proizvajalcev odgovornih za približno 60% svetovne prodaje motornih vozil, pet vodilnih naftnih proizvajalcev pa si lasti kar 40% delež globalnega trga naftnega sektorja (Greer in Singh 2000, 1).

Multinacionalna podjetja so imela tako zagovornike kot sovražnike. Redki pa so bili tisti, ki so v multinacionalnih podjetjih videli oboje – pozitivno razvojno vlogo ter nevarnost, ki pa jo je možno zajezi ali usmerjati z vladno intervencijo. Danes prevladuje kozmopolitansko stališče, po katerem predstavljajo multinacionalna podjetja močan instrument razvoja ter omogočajo mednarodno trgovino, ki jo drugače ne bi bilo (Svetličič 1996, 279).

Naftna podjetja so sprožila, financirala in izvajala pomembne razvojne projekte skupnosti in danes pomagajo graditi bolnišnice, šole za lokalne skupnosti ter pomagajo pri programih za zaposlovanje mladih v državah v razvoju. Vendar pa je bila uspešnost naftnega sektorja pri družbenih odgovornostih podjetij velikokrat pod vprašajem (Frynas 2005, 581).

Za razlikovanje med domačimi in multinacionalnimi podjetji sta za Adlerjevo bistvena dva faktorja – multikulturalizem in geografska razpršenost. Multikulturalizem je

definirala kot »prisotnost dveh ali več kulturnih okolij znotraj ene organizacije«, geografsko razpršenost pa kot »lokacijo različnih podenot matične družbe v različnih državah«. Za razliko od domačih podjetij so multinacionalna podjetja veliko bolj kompleksna, in sicer zaradi potrebe po večji občutljivosti do mnenja vlade, delovne sile in javnosti ter regulacij; zaradi nezmožnosti izvajanja standardov učinkovitosti in enotno prakso osebja ter tudi zaradi filozofije matične države ter praks, ki se jih ne da prenesti na druge regije (Adler v Harzing 1995, 26–27).

Johnson in Scholes navajata kot značilnost multinacionalnih podjetij to, da so običajno raznolika v smislu produktov in geografskih trgov (Johnson in Scholes 1993, 26).

Obe značilnosti multinacionalnih podjetij – multikulturalizem in geografska razpršenost – pa imata tako dobre kot slabe lastnosti.

Najbolj pomembne prednosti multikulturalizma so:

- naraščajoča kreativnost in inovativnost;
- prikaz večje občutljivosti pri obravnavanju tujih kupcev;
- zmožnost, da lahko dobiš najboljše osebje od kjerkoli (kar pomeni, da nisi omejen le na lokalno osebje);
- gledanje z globalnega vidika;
- oblikovanje 'super organizacijske kulture', pri kateri uporabljaš najboljše iz vsake kulture;
- večja fleksibilnost znotraj organizacije, da se prilagodiš tako večjemu številu okolij kot temu, da se spremeniš znotraj teh okolij (Adler v Harzing 1995, 26–27).

Bartlett in Ghoshal sta okvirno razdelila podjetja v naslednje štiri kategorije:

- mednarodna organizacija je definirana kot koordinirana federacija, v kateri matično podjetje prenese svoje znanje ter izkušnje na tuje trge – inovacije so običajno razvite v matični državi ter nato prenesene na ostale podružnice;

- multinacionalna organizacija je označena kot decentralizirana federacija premoženja in odgovornosti, ki dovoljuje poslovanju v tujini, da se odzove na lokalne razlike – razlikuje se v kulturnih, socialnih ter političnih karakteristikah;
- za globalno organizacijo je značilno, da je večina premoženja ter odločitev centraliziranih – konkurenti med seboj tekmujejo na svetovni ravni in ne samo v eni državi;
- transnacionalna organizacija je znana po integriranem omrežju, kjer je mogoče uravnotežiti učinkovitost in lokalno odzivnost, da bi pridobili globalno konkurenčnost ter fleksibilnost v organizaciji, ki je predana organizacijskemu učenju ter inovacijam (Parker 1998, 52–54; Harzing 1995, 33–34).

Po Bartlettovem in Ghoshalovem ne mednarodna ne multinacionalna ne globalna organizacija ne upravljajo dobro globalizacije. Edina kategorija, za katero menita, da bi uspešno delovala v kompleksnem svetu, je transnacionalna organizacija (Parker 1998; 54, Levy in Kolk 2002, 277).

Največji del multinacionalnih podjetij ne deluje v velikem številu držav, vendar pa mnoga med njimi, kot na primer IBM, Siemens in Royal Dutch Shell, delujejo skoraj po celem svetu. Prav tako za mnogo teh največjih podjetij velja, da ustvarjajo velik del svoje celotne proizvodnje v tujini, kot na primer Gulf Oil, Royal Dutch Shell, Philips, US Steel in drugi (Svetličič 1985, 72).

Običajno je pojem multinacionalno podjetje sinonim za velika podjetja, vendar velikost ni pogoj za multinacionalnost, saj smo imeli velika podjetja z mednarodnimi razsežnostmi že pred nastankom multinacionalnih podjetij. Res pa je, da so multinacionalna podjetja danes najbolj razvejana in velika (Svetličič 1985, 79).

Najbolj značilni kriteriji za opredeljevanje multinacionalnih podjetij so:

- velikost;
- multinacionalnost oziroma tuja vsebina;
- organizacija, nadzor oziroma skupna strategija;
- lastnina;

- cilji delovanja;
- ostali kriteriji (od tehnoloških, finančnih, do tržnih in drugih značilnosti) (Svetličič 1985, 158).

Velikost je po mnogih definicijah eden od ključnih elementov multinacionalnih podjetij. Za merjenje velikosti uporabljajo različna merila, kot so obseg vloženega kapitala, število zaposlenih, tržni delež itn. Na drugi strani afriške države opozarjajo, da je bolj kot absolutna velikost pomemben relativen pomen, torej vpliv, ki ga ima posamezno podjetje v državi domačinki. Majhno podjetje je namreč za relativno majhno državo lahko pravi gigant (Svetličič 1985, 158–159).

Takoj za velikostjo je drugi največji kriterij multinacionalnih podjetij transnacionalnost oziroma tuja vsebina. Običajno na najlažji način štejemo transnacionalnost s številom v tujini ustanovljenih enot, vendar lahko uporabimo tudi kriterije, kot so delež uvoza in izvoza v družbenem proizvodu, delež tujih virov financiranja v domačih naložbah, lokacijo dejavnosti v različnih državah, intenzivnost transportnih in komunikacijskih procesov s tujino itn. (Svetličič 1985, 159–160).

Pri multinacionalnih podjetjih lahko naletimo tako na centralizirani sistem odločanja s strogo hierarhično organizacijo kot na relativno avtonomnost dislociranih enot in decentralizirano organizacijo. Za multinacionalna podjetja je značilno, da so v večini centralizirana, kjer o strateških vprašanjih odloča matična družba, operativne funkcije pa so lahko tudi decentralizirane (Svetličič 1985, 161). Naftni industriji dominira peščica velikih vertikalno integriranih podjetij, katerim je skupnih veliko funkcij. Večina podjetij je centraliziranih zaradi potrebe po vertikalnem in horizontalnem usklajevanju. Do sprememb je prišlo po prvem naftnem šoku v 70-tih ter po spremembah v 80-tih. Vertikalni razpad je spremljala decentralizacija, saj so podjetja iskala večjo fleksibilnost pri prilagajanju na spremenljive razmere na trgu. Kolaps cen nafte leta 1998 je sprožil val združitvev in prevzemov, saj je obstajalo splošno prepričanje, da bodo samo največja podjetja uspela preživeti. Leta 1998 se je BP združil z Amocom in Arcom leta 1999. Exxon je prevzel Mobil leta 1998, Chevron pa je kupil Texaco leta 2000. Rezultat teh trendov je, da so podjetja močno internacionalizirana (Levy in Kolk 2002, 284).

Pri opredeljevanju multinacionalnih podjetij avtorji v zvezi z lastninskimi kriteriji pogosto poudarjajo pomen profita. Vendar profit ni edini motiv, čeprav vedno ostaja osnovni. Med cilji pogosto omenjajo rast podjetja, izogibanje carinskim oviram in tržne motive (Svetličič 1985, 163).

Med ostale kriterije, ki določajo multinacionalna podjetja, zagotovo lahko štejemo oligopolni značaj, ki ga imajo danes multinacionalna podjetja na področju tehnologije, zaradi katerega dominirajo na tržišču. Nekateri se za opredelitev nagibajo k izvoru – ali podjetje izhaja iz kapitalistične države. Naštejmo še nekaj drugih kriterijev, ki jih izpostavljajo nekateri avtorji – vrsta aktivnosti, stopnjo diverzifikacije aktivnosti, stopnjo avtonomnosti itn. (Svetličič 1985, 164–165).

Kot dober primer monopolnega značaja multinacionalnih podjetij lahko navedemo naftno multinacionalko Standard Oil, ki jo je leta 1870 v Clevelandu ustanovil znani John D. Rockefeller. Vpliv, ki ga je imel Standard Oil v Združenih državah Amerike in po vsem svetu, je bil neizmeren. Malo več kot desetletje po ustanovitvi je Standard Oil imel nadzor nad skoraj vsemi naftnimi rafinerijami v Združenih državah Amerike. Dominacija nad nafto skupaj z vplivom, ki ga je podjetje imelo na železnice, na druge vrste industrije ter celo na različne ravni oblasti, se je kljub vedno večjim javnim pozivom in poskusom le krepil. Šele leta 1911 je uspelo Vrhovnemu sodišču odločno ukrepati. Leta 1882 je bila vsa lastnina združena v Standard Oil Trust, ki je postala izjemno velika organizacija, z ogromno močjo. Ker pa izjemna moč in bogastvo nista bila dovolj za Rockefellerja in Standard Oil, se je začelo podjetje širiti na čezoceanske trge, predvsem v zahodno Evropo ter Azijo (Linux Information Project, 2006).

Monopolizacija gospodarstva podjetja Standard Oil pa je doživela vsesplošen odpor javnosti. Na velik odziv je naletela tudi pri tiskanih medijih, ki so pomagali ozaveščati širok krog prebivalstva ne samo o posledicah takega delovanja, ampak tudi o tehnikah, ki jih je Standard Oil uporabljal, da bi dosegel želeno – goljufije, politično skorumpiranost ter fizično nasilje. Medijski napad na multinacionalke je dosegel vrh med letom 1902 in 1912 in je imel velik vpliv na obdobje reform, ki so vključevale pionirsko zakonodajo, katere cilj je bila obnova svobodne konkurence v gospodarstvu (Linux Information Project, 2006).

Multinacionalna podjetja lahko izbirajo med različnimi konkurenčnimi strategijami, kot so multinacionalna strategija, globalna strategija, mednarodna strategija ter transnacionalna strategija (Harzing 1995, 37).

Podjetja, ki sledijo multidomači⁶ strategiji, dajejo bistveni pomen nacionalni odzivnosti. Njihovi produkti in storitve se zato razlikujejo, da bi lahko izpolnili različne lokalne zahteve. Prav tako se razlikujejo tudi njihove politike, saj morajo biti v skladu z različnimi vladnimi in tržnimi zahtevami. Njihova prednost je v prodaji in oglaševanju ali storitvah, ki so bolj oblikovane na podlagi kupca ter predvsem vezane na njegovo lokacijo⁷. Tej strategiji običajno sledijo evropske multinacionalke (Harzing 1995, 37).

Podjetja, ki sledijo globalni strategiji, dajejo bistven pomen učinkovitosti. Vključujejo in racionalizirajo svojo proizvodnjo, da bi lahko proizvedli standardizirane produkte na stroškovno zelo učinkovit način. Prednost te strategije leži v naročilih, vhodni logistiki in obratovanju⁸. Tej strategiji običajno sledijo japonske multinacionalke (Harzing 1995, 37–38).

Podjetja, ki sledijo mednarodni strategiji, dajejo bistven pomen razvoju in širjenju inovacij po vsem svetu. Njihova konkurenčna prednost običajno leži v raziskovanju in razvoju. Nove tehnologije so razvite v matični državi ter so nato prenesene in prilagojene tujim državam⁹. Poskušajo tudi slediti prioritetam zgoraj omenjenih strategij, vendar pa ne v tolikšni meri. Tej strategiji običajno sledijo multinacionalke Združenih držav Amerike (Harzing 1995, 38). Naftna podjetja se poslužujejo strategije, ki je mednarodno usklajena z uporabo globalnih virov, integracijo in racionalizacijo, da bi dosegla ekonomijo obsega in nizkih stroškov. Kot rezultat njihove izpostavljenosti skupni globalni industriji ter posedovanju podobnih

⁶ Izraz, ki ga uporablja Harzing, je multidomestic strategy.

⁷ Za primer lahko vzamemo trg detergentov za pranje perila, za katerega je značilna velika raznolikost, zaradi katere je bilo zelo malo prostora za standardizacijo. Že leta 1980 je bil prodor strojev za pranje zelo raznolik – od manj kot 30% gospodinjstev v Veliki Britaniji, do več kot 85% v Nemčiji. Obstajale pa so tudi razlike v trdoti vode, mešanici blaga, temperaturi vode pri pranju, željah po vonju,...

⁸ Za primer lahko vzamemo industrijo zabavne elektronike.

⁹ Za primer lahko vzamemo industrije za telekomunikacijsko preklapljanje. Najbolj pomembna naloga za proizvajalce je tako bila sposobnost razviti nove tehnologije ter jih nato razširiti po vsem svetu.

tehnoloških in ekonomskih virov ter zmogljivosti se običajno pričakuje, da bodo sledila podobni strategiji (Levy in Kolk 2002, 279–280).

Podjetja, ki sledijo transnacionalni strategiji, menijo, da bi morala posvečati pozornost globalni učinkovitosti, nacionalni odzivnosti ter učenju po vsem svetu istočasno. Da pa bi jim to uspelo, mora biti njihova strategija zelo fleksibilna. Njihova strategija je, da so brez neke vnaprej zastavljene strategije. Vsaka strateška odločitev je tako odvisna od specifičnega razvoja (Harzing 1995, 38).

Primerjava učinkovitosti nacionalnih in multinacionalnih podjetij kaže, da so multinacionalna podjetja praviloma mnogo učinkovitejša od domačih podjetij. Potrebno pa je upoštevati dejstvo, da imajo multinacionalna podjetja na voljo številna sredstva, s pomočjo katerih lahko prikrito dvigujejo svojo učinkovitost in je objavljena stopnja učinkovitosti običajno nižja od dejanske (Svetličič 1985, 146).

Vpliv multinacionalnih podjetij na države, predvsem na tiste v manj razvitem svetu, se ne kaže samo v gospodarski moči ali manipulativnih prenosih cen, ampak tudi v pripravljenosti in zmožnosti multinacionalk, da direktno vplivajo na države z zaposlovanjem vladnih uradnikov, s sodelovanjem v pomembnih nacionalnih ekonomskih komitejih, s finančnimi prispevki za politične stranke ter podkupovanjem. Včasih ščitijo svoje interese tudi s pomočjo vojaške sile (Greer in Singh 2000, 5).

Zaskrbljenost nad delovanjem multinacionalnih podjetij izražajo tako narodni kot mednarodni delavski sindikati, vladne agencije, organizacije socialne blaginje in okoljevarstvene agencije po vsem svetu (Eldridge 2011).

Eden najbolj nazornih primerov moči lobiranja multinacionalnih podjetij na svetovni ravni predstavlja konferenca v Riu de Janeiru, kjer so multinacionalke spodkopale sekcije ključnih dokumentov, ki so bili sprejeti na tej konferenci. Še preden se je konferenca začela, so multinacionalna podjetja z lobiranjem dosegla, da so odstranili predlog o nadziranju delovanja multinacionalnih podjetij. Ta uspeh v Riu še poudari širši problem, in sicer, čeprav so multinacionalna podjetja med najbolj močnimi ekonomskimi silami, ne obstaja mednarodna organizacija, katere naloga bi bila nadzor multinacionalnih podjetij (Greer in Singh 2000, 7).

Nepripravljenost oziroma nezmožnost nacionalnih vlad, da bi nadzirale multinacionalna podjetja, ne prinaša ničesar dobrega za zdravje ljudi in okolje.

Delovanje multinacionalk rutinsko izpostavlja delavce in skupnosti paleti zdravstvenih, varstvenih in ekoloških nevarnosti. Vse prepogosto ta delovanja izbruhnejo v katastrofe, kot na primer sprostitvev plina v indijski podružnici ameriške multinacionalke Union Carbide v Bhopalu. Obravnavanje takih tragedij kot 'nesreč' pa odvrta pozornost od večje, ne ločljive škode, ki jo povzročajo multinacionalna podjetja, katerih aktivnosti povzročajo več kot 50% toplogrednih plinov (Greer in Singh 2000, 7).

Naftna podjetja dajejo vedno večji pomen svojemu družbenemu in okoljskemu vplivu ter v večji meri sodelujejo z lokalnimi skupnostmi, kot pa so v preteklosti. Royal Dutch Shell in BP sta tako postala pomembna igralca na področju obnovljive energije ter sta se zavezala k boju za zmanjšanje emisij ogljikovega dioksida v prizadevanju, da bi zmanjšala svoj prispevek pri globalnem segrevanju (Frynas 2005, 581).

Vedno večja ozaveščenost potrošnikov o okoljskih in socialnih problemih v veliki meri vpliva na delovanje vseh podjetij v zadnjih letih in kot kaže, se bo trend nadaljeval. Občutljivost sodobnega potrošnika na stiske posameznikov v državah z represivnimi vladami ublaži odstranitev multinacionalnih podjetij na območja, kjer je pravna zaščita delavcev minimalna. Primerov potrošniških reakcij na nepriljubljene dejavnosti s strani multinacionalnih podjetij je veliko – aktivizem proti poslovanju podjetja Royal Dutch Shell v Nigeriji ter podjetja PepsiCo v Mjanmaru zaradi represivne narave vlad v teh državah (Eldridge 2011).

Delovanje multinacionalnih podjetij prav tako omejuje potrošniški odnos do varovanja okolja. Okoljske katastrofe vodijo do nenehne slabe publicitete za podjetja, ki so vključena v take katastrofe ter služijo kot opozorilo na dolgoročni strošek, ki ga prinaša ignoriranje okolja, delavcev in varnosti. Potrošniška zavest o globalnih problematikah tako tudi zmanjšuje moč multinacionalnih podjetij nasproti vladnim agencijam. Kljub vsem skrbem o vplivu multinacionalnih podjetij na okoljsko občutljive in ekonomsko razvijajoče države pa je bilo njihovo družbeno delovanje do danes ugodno. Aktivnosti multinacionalnih podjetij spodbujajo tehnološki transfer iz razvitih držav v države v razvoju, plače delavcev pa so običajno višje od nacionalnega povprečja (Eldridge 2011).

3.2 ZGODOVINSKI RAZVOJ MULTINACIONALNIH PODJETIJ

Pojem multinacionalnih podjetij je bil prvič uporabljen šele leta 1960, vendar pa je v tem kratkem času doživel veliko sprememb. Tako so jih na eni strani imeli za zarotnike mednarodnih ekonomskih odnosov, za morilce otrok in med drugim tudi za glavne onesnaževalce okolja. Spet drugi so jih imenovali za najmočnejšo silo, ki lahko združi svet, pospešuje svetovni mir ter stabilnost (Svetličič 1996, 278–288). Za multinacionalna podjetja velikokrat menijo, da izvirajo iz ameriških podjetij in nekaj značilnosti teh podjetij, kot jih poznamo danes, dejansko izvira od tam. Vendar pa Mira Wilkins opozarja na njihove predhodnike, ki jih najdemo daleč nazaj v zgodovini (Lipsey 2001, 17).

Kapitalistična podjetja so že zelo zgodaj začela s svojo mednarodno dejavnostjo. Vzhodnoindijska družba je tako začela s svojo dejavnostjo že leta 1702, vendar pa je pri njej šlo predvsem za trgovske operacije, ki so segale tudi preko nacionalnih meja, in ne za globoke proizvodno-funkcionalno medsebojno povezane dejavnosti, ki predstavljajo eno bistvenih značilnosti današnjih multinacionalnih podjetij (Svetličič 1985, 23). Vzhodnoindijska družba se je tako kot današnja multinacionalna podjetja želela izogniti igri med ponudbo in povpraševanjem ter je ljubosumno čuvala svoj monopol pri uvozu iz Azije. Mnogi vidijo Vzhodnoindijsko družbo kot mater modernih multinacionalnih podjetij (Robins 2004). Multinacionalke so bile takrat videne kot agenti civilizacije ter so igrale ključno vlogo v komercialnem in industrijskem razvoju Azije, Južne Amerike in Afrike. Če bi bila za multinacionalna podjetja pomembna le mednarodna dejavnost, ne glede na njeno vrsto, bi lahko našli zametke transnacionalnih podjetij že 2500 let pred našim štetjem, ko so sumerijski trgovci odkrili, da potrebujejo ljudi v tujini za prejemanje, skladiščenje in prodajanje njihovega blaga. Tako so se multinacionalke, kakršne poznamo danes, pojavile šele v 19. stoletju s prihodom industrijskega kapitalizma ter z njegovimi posledicami – tovarniškim sistemom, z večjimi, bolj kapitalistično intenzivnimi procesi, boljšimi shranjevalnimi tehnikami ter hitrejšimi prevoznimi sredstvi (Svetličič 1985, 23; Greer in Singh 2000, 2; Eldridge 2011).

Industrijsko strukturo Združenih držav Amerike so leta 1870 v večini predstavljala marshallska eno-funkcionalna podjetja. Nadzor je imel v takem podjetju običajno podjetnik ali njegova družina. Takšno eno-funkcionalno podjetje je združevalo vse

funkcije v enem podjetniku. Konec 19. stoletja pa sta hitra gospodarska rast in proces združevanja podjetij pripeljala do oblikovanja nacionalnih korporacij. Tako je družinski nadzor podjetja prešel v roke administraciji z značilno hierarhijo. Ta prenos je bil potreben za uspešno kosoanje z razvejano navpično integrirano proizvodnjo in marketingom. Značilno zanje je tudi, da se najnižja raven loči od gornjih. Z oblikovanjem multinacionalnih podjetij pa se oblikujejo večdimenzionalne dejavnosti ter posledično ločitev vseh treh ravni upravljanja (Svetličič 1985, 22).

Za predhodnika multinacionalnega podjetja Hymer šteje General Motors in Dupond v času po I. svetovni vojni, Wilkinsova pa za predhodnika šteje podjetje Singer, podjetje, ki je proizvajalo in prodajalo en proizvod po celem svetu – šivalne stroje. V osnovi sta oba primera neko nadaljevanje razvoja kapitalističnega podjetja, ki začne intenzivno razvijati svojo dejavnost v tujini.

Pred letom 1914 je imelo kar nekaj evropskih multinacionalk svoje urade v tujini. Po letu 1950 se je začela velika ekspanzija ameriških multinacionalnih podjetij. Kar nekaj podjetij je že pred I. svetovno vojno postalo multinacionalnih, naštejmo jih samo nekaj – Siemens 1875, Hoecht 1878, Agfa 1888, Ciba 1899, Brown-Boveri 1898, Nestle 1895 (Svetličič 1985, 25–26).

Obstajajo tri obdobja, v katerih je število multinacionalnih podjetij močno naraslo, in sicer:

- v letih 1920–1929;
- po II. svetovni vojni in
- po letu 1955.

Omejujemo se sicer le na posamezne vidike začetkov mednarodne dejavnosti podjetij, vendar pa je potrebno poudariti, da ta proces teče že od konca 19. stoletja dalje. Kriza leta 1929 je močno zmanjšala stopnjo rasti multinacionalnih podjetij, ta se je ponovno povečala šele po obdobju 1950–1959 (Svetličič 1985, 27).

Ob začetku 1. svetovne vojne je Royal Dutch Shell predstavljal 20% celotne ruske naftne proizvodnje. Zahteva po naravnih virih pa je še naprej zagotavljala spodbudo za ameriška in evropska podjetja med 1. in 2. svetovno vojno (Greer in Singh 2000, 3).

Mira Wilkins v svoji analizi razvoja multinacionalnih podjetij v Združenih državah Amerike opredeli tri obdobja:

- kolonialna doba (obdobje pred letom 1800) – neposredno in minimalno so v tujino na področju rudarstva, kmetijstva, industrije, transporta in bančništva investirali predvsem neodvisni trgovci in člani njihovih družin;
- obdobje ameriške državljanske vojne (obdobje med letoma 1860–1880) – v tem obdobju je šlo predvsem za naložbe individualnih ameriških podjetnikov ter ameriških industrijskih podjetij, naravnanih na zadovoljevanje tujega tržišča;
- obdobje modernega mednarodnega poslovanja (obdobje med letoma 1865–1892) – za to obdobje so značilne netrgovske afilacije v tujini ter naložbe v proizvodne enote v tujini (Svetličič 1985, 28).

Leta 1890 so bili vodilni ameriški izumitelji, proizvajalci in trgovci vpleteni v mednarodno poslovanje na področju šivalnih strojev, strojev za žetev, pisalnih strojev, dvigal, boilerjev, električnih aparatov, eksplozivov, filmov, nafte in zavarovanja naložb v tujini. Tako so poslovneži, kot so Singer, Bell, Rockefeller, Estman, gledali preko nacionalnih meja ter začeli v tujini oblikovati povpraševanje. V tujino so tako izvažali svoje sposobnosti, know-how, patente in opremo - predvsem pa zaupanje v nove proizvode in prodajo (Svetličič 1985, 29–30).

Današnja multinacionalna podjetja so se najprej pojavila v Združenih državah Amerike. Pri tem so pomembno vlogo igrali tudi naslednji dejavniki – velikost tržišča Združenih držav Amerike, konfederacijska oblika države, tehnični napredek v transportu, pri komunikacijah ter obdelavi informacij, znanstveno-tehnološki razvoj nasploh, koncentracija ter centralizacija kapitala, rast ekonomske enote, vse večja tehnična in družbena delitev dela, razvoj proizvajalnih sil, uspešnost oziroma neuspešnost mehanizma tržišča, vloga države, institucionalna ureditev v nacionalnem in mednarodnem prostoru, neenakomeren ritem in stopnje razvoja v svetu -ter dejavniki, ki na to vplivajo (Svetličič 1985, 43–43).

V dveh desetletjih po 2. svetovni vojni so ameriške multinacionalke močno dominirale v naložbeni dejavnosti v tujini. V 1950-tih so ameriške, evropske in japonske banke začele z investiranjem velikanskih vsot denarja v industrijske zaloge, ki so spodbujale

združevanje podjetij ter pospeševanje koncentracije kapitala. Ogromen tehnološki napredek v pošiljanju, transportu (še posebej zračnem), v računalništvu in komunikaciji je pospešil vedno večjo internacionalizacijo naložb in trgovine s strani multinacionalnih podjetij. Nove oglaševalne zmogljivosti pa so pomagale večati njihov tržni delež ter pomagale pri vzdrževanju njihove najljubše slike instrumentov, ki pomagajo pri krepitvi globalnih odnosov (Greer in Singh 2000, 3; Eldridge 2011).

Razvoj multinacionalnih podjetij bi lahko razdelili v naslednje tri stopnje:

- a) družinsko podjetje – njegovo delovanje običajno nadzoruje en človek ali malo ljudi, obsega eno tovarno in je običajno omejeno na eno samo industrijsko vejo in funkcijo;
- b) nacionalna korporacija – nastane s potrebo po novi organizacijski strukturi podjetja, da bi lahko uspešno uravnavala vertikalno integrirano proizvodnjo in marketing, in je razvejana po celem kontinentu, nastala je v Združenih državah Amerike v 19. stoletju na temelju hitre rasti in številnih združevanj;
- c) transnacionalno podjetje – nastajati je pričelo po letu 1920; po II. svetovni vojni pa je v razmahu kot odgovor na novo tržno strategijo z željo po uspešnem tekmovanju v razmerah, ko se nenehno pojavljajo inovacije (Svetličič 1985, 21).

Za dober primer takšnega razvoja se lahko vrnemo k primeru naftnega podjetja Standard Oil. Najprej je bil Standard Oil majhno družinsko podjetje, ki pa se je v zelo kratkem času spremenilo v ogromno naftno korporacijo s pomočjo različnih prevzemov in združevanj. Z željo po še večjem zaslužku in vlivu pa se je podjetje razširilo še na druge trge. Svojo širitev je sicer začelo nekoliko pred letom 1920, kar je tudi razumljivo glede na to, da je bila multinacionalka Standard Oil prva velika multinacionalka v Združenih državah Amerike (Linux Information Project, 2006).

Na mednarodno proizvodnjo se je najprej gledalo le kot na podaljšek nacionalne proizvodnje, kar lahko pripisujemo temu, da je bila Velika Britanija vodilna naložbenica v tujini in da so bile te naložbe znotraj imperija (Svetličič 1996, 280–281).

Za razvoj podjetja v multinacionalno podjetje je potrebno več časa, saj nastaja v postopnem, večstopenjskem procesu. V tem procesu se lahko poslužuje različnih metod – spajanje s podjetji ali njihovimi enotami v tujini, prevzemanje obratov drugih enot v tujini – ali različnih načinov prenašanje svojih dejavnosti v tujino – izvoz blaga, prodaja licence, portfolio, neposredne ali skupne naložbe, pogodbeni aranžmaji, pogodbe o vodenju, prodaje tehnologije oziroma know-how-a. V večini primerov pa gre za kombinacijo različnih pristopov (Svetličič 1985, 51).

Nastajanje multinacionalnih podjetij lahko razdelimo po različnih kriterijih:

- po obliki transnacionalizacije (tukaj določamo, ali gre za izvoz blaga, finančnega kapitala, tehnologije oziroma premestitvene proizvodnje);
- po številu dežel, kjer razvijajo svojo aktivnost;
- po časovnem kriteriju (tukaj določimo, ali gre na primer za obdobje pred I. svetovno vojno, obdobje med obema vojnoma,...);
- po nosilcih (tukaj se lotimo vprašanja, ali je nosilec privatno podjetje, družinsko podjetje, nacionalna korporacija, kartel, multinacionalno podjetje);
- po funkciji transnacionalizacije (med drugim preskrba s hrano, surovinami ali z drugim blagom, izvoz tehnologije ali znanja, obhajanje carinskih ali drugih pregrad pri prodiranju na tuja tržišča, izkoriščanje cenene delovne sile ali drugih proizvodnih dejavnikov) (Svetličič 1985, 54).

Multinacionalna podjetja lahko glede na število in vrsto podružnic razdelimo v štiri faze internacionalizacije:

- začetna faza internacionalizacije – še ne vključuje osnovanja podružnic v tujini;
- razvojna faza internacionalizacije – še ne vključuje ustanavljanja proizvodnih enot v tujini;
- faza rasti internacionalizacije – ustanavljanje proizvodnih enot v manj kot šestih deželah v tujini;

- faza multinacionalnega podjetja – proizvodne enote, osnovane v šestih ali več deželah (Svetličič 1985, 55).

Za razvoj multinacionalnih podjetij je krivih več dejavnikov. Ne eni strani je za to odgovoren hiter razvoj proizvodnih sil, znanosti in tehnologije, ki je zahteval vedno večjo koncentracijo in centralizacijo kapitala, kateremu so nacionalni okvirji postopoma postajali preozki za nadaljnji razvoj. Pojavila se je tudi vedno večja zahteva po tehnični in družbeni delitvi dela. Pomembni so tudi pogoji v mednarodnih ekonomskih odnosih – neenakomeren ekonomski razvoj, državni in meddržavni intervencionizem (Svetličič 1985, 64–66).

Tako vlade kot potrošniki po vsem svetu zaznavajo pomanjkanje skrbi multinacionalnih za ekonomsko dobrobit določenih geografskih regij, hkrati pa se povečuje javni vtis, da multinacionalna podjetja povečujejo svojo moč nasproti nacionalnim vladnim agencijam, mednarodnim trgovskim združenjem in organizacijam ter nacionalnim, lokalnim in mednarodnim delavskim organizacijam. Vsem skrbem navkljub pa kaže, da so multinacionalna podjetja pripravljena še povečati svojo moč ter vpliv (Eldridge 2011).

Trenutni trend na mednarodnem svetu teži k nadaljnjemu razvoju multinacionalnih podjetij. Države po vsem svetu privatizirajo prej vladno vodene industrije. Tako privatizacija industrije kot ukinjanje preprek za mednarodno trgovanje pa so blagoslov za multinacionalna podjetja, ki iščejo nove trge za širitev (Eldridge 2011).

Če se ozrem na hipoteze lahko s pomočjo tega poglavja že delno potrdim prvo hipotezo, da imajo multinacionalna podjetja velik vpliv na okoljsko politiko. Multinacionalna podjetja s svojo velikostjo, z gospodarsko močjo, s podkupovanjem, z direktnim vplivom na zaposlovanje vladnih uradnikov in s finančnimi prispevki političnim strankam posedujejo veliko vpliva, ki ga izkoriščajo za doseganje svojih ciljev. Za primer lahko vzamemo naftno podjetje Standard Oil, ki ni dominiralo le nad naftno industrijo ampak je nadziralo tudi druge vrste industrije ter imelo veliko moč nad različnimi vejami oblasti. Tudi spodkopavanje ključnih dokumentov sprejetih na konferenci v Riu de Janeiru je jasen pokazatelj vpliva močnega lobiranja naftne industrije na okoljsko politiko. Zaskrbljujoče pa je dejstvo, da vlade niso ne pripravljene ne zmožne nadzirati multinacionalna podjetja.

4 NAFTNA INDUSTRIJA IN NJEN VPLIV NA OKOLJSKO POLITIKO

4.1 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

4.1.1 NAFTA IN NAFTNA INDUSTRIJA

Za začetek bi bilo dobro predstaviti snov, ki povzroča toliko ekoloških, ekonomskih in političnih problemov. »Nafta je tekoča in gorljiva zmes različnih ogljikovodikov in njihovih derivatov, svetlo-do temnorjave barve, lažja od vode...pridobiva se z vrtnjem in s črpanjem na kopnem in morju...« (Kocjan-Barle in Bajt 2004, 687–688). Že nekaj desetletij nafta ali črno zlato, kot ji tudi pravimo, predstavlja enega od primarnih virov energije, saj poganja okoli 90 odstotkov vozil ter je pomembno sredstvo za ogrevanje naših domov. Zaradi svoje pomembnosti je postala tudi pomemben dejavnik v številnih vojnah (Dijaški net 2011).

Svetovno gospodarstvo si težko predstavljamo brez nafte, ki je najhitrejši dejavnik razvoja regij, mest, držav ter celega sveta. Nafta je tudi tista, ki pogosto vzdržuje vojne oziroma je sama vzrok za vojno, lakoto. Pogloblja razlike med bogatimi in revnimi ter povzroča hitre socialne in gospodarske spremembe, ki pa imajo običajno negativne posledice (Sapač 2009).

Naftna industrija se je začela pred več kot pet tisoč leti. Olje, ki je pronicalo iz zemlje, so uporabljali za vodoodpornost ladij na bližnjem vzhodu ter za slikanje različnih stvari (EconomyWatch 2003). Obstaja možnost, da je pračlovek bakle namakal v nafto, da so boljše gorele, in to že 20.000 let pred našim štetjem. 5000 let pred našim štetjem pa so Kitajci našli nafto med kopanjem pod zemljo. Širša uporaba nafte pa se je po vsej verjetnosti začela v Mezopotamiji že 3000 let pred našim štetjem. Iskanje nafte se je v Združenih državah Amerike začelo leta 1853, ko je George Bissel ugotovil, da bi nafto lahko uporabljali za gorivo v svetilkah. Bissel je tudi ugotovil, da bi lahko z vrtnjem prišli do večjih količin nafte. Ko so spoznali uporabnost nafte kot goriva, se je začelo širše iskanje nafte. Med II. svetovno vojno pa je nafta postala ključen element za uspešno bojevanje. Trenutno je nafta eden naših najpomembnejših naravnih virov. Bencin, letalsko gorivo in dizel uporabljamo za delovanje avtomobilov, tovornjakov, letal, ladij ter drugih vozil. Nafto uporabljamo tudi

za ogrevanje domov, proizvodnjo plastike, voska in mnogih drugih stvari in je kot taka izjemno pomemben del mnogih človeških aktivnosti (World of Earth Science 2003).

Ker je bilo povpraševanje po nafti večje, kot pa so jo dejansko proizvedli, se je oblikovala zamisel o ustanovitvi podjetij (EconomyWatch 2003).

V osnovi je naftna industrija razdeljena na tri segmente. V prvi segment vključujemo raziskovanje in produkcijo. V drugem segmentu se nahaja transportni sistem, ki je sestavljen iz tankerjev in naftovodov, ki prenašajo surovo nafto k rafinerijam. Tretji segment pa zajema rafiniranje, trženje in prodajo na drobno preko bencinskih črpalk in trgovin. Nekatera podjetja pa vključujejo več segmentov hkrati (Schweitzer 2010, 5). Organizacijske podobnosti ExxonMobil-a, Royal Dutch Shell-a in British Petroleum-a lajšajo sodelovanje v trgovinski skupnosti, in sicer American Petroleum Institute, kar jim omogoča lažjo izmenjavo informacij (Schweitzer 2010, 34).

Zaradi vse večjih zahtev po nafti so se naftna podjetja začela ozirati proti morju. Ker morje prekriva 71% zemeljske površine, mnogi menijo, da se pod površino skrivajo največje svetovne zaloge nafte in plina. Vendar pa je zaradi slabo razvite tehnologije, velike globine, visokih stroškov gradnje in pridobivanja, nepredvidljivosti morja in vremenskih razmer ter možnosti povzročitve ogromne ekološke škode pridobivanje plina in nafte na morju eden najbolj zapletenih procesov sodobne tehnologije (Sapač 2009).

Surova nafta in druge tekočine, proizvedene iz fosilnih goriv, so rafinirane v naftne proizvode, ki jih uporabljamo za različne namene. Biogoriva, kot sta etanol in biodizel, se prav tako uporabljata kot naftna proizvoda – predvsem v mešanici z nafto. Naftni derivati se lahko uporabljajo za pogon vozil, za ogrevanje stavb ali za proizvodnjo električne energije v generatorjih. Poleg tega pa se naftni derivati lahko uporabljajo kot surovina za izdelavo plastike, poliuretana, asfalta, topila in na stotine drugih vmesnih ali končnih proizvodov (U.S. Energy Information Administration).

Po podatkih U.S. Energy Information Administration je bila svetovna poraba nafte leta 2010 85.3 milijonov sodčkov na dan. Največje porabnice nafte so bile: Združene države Amerike z 19,1 milijona sodčkov na dan, Kitajska z 8,4 milijona sodčkov na dan ter Japonska z 4,4 milijona sodčkov na dan.

Naftni derivati med gorenjem oddajajo naslednje emisije:

- ogljikov monoksid (CO),
- ogljikov dioksid (CO₂),
- trdne delce,
- žveplov dioksid (SO₂),
- dušikove okside (NOX) in hlapne organske spojine (VOC),
- svinec in razni strupi iz zraka, kot so benzen, formaldehid, acetaldehid in 1,3 butadien lahko nastajajo ob gorenju določenih vrst nafte.

Skoraj vsi ti stranski proizvodi pa imajo negativne posledice tako za okolje kot za človeško zdravje. Natančneje:

- žveplov dioksid povzroča kisel dež, le ta pa je škodljiv za živali, ki živijo v vodi, ter za rastline, povzroča in pospešuje bolezni dihal in srca,
- rezultat trdih delcev so meglene razmere v mestih, skupaj z ozonom pa prispeva k astmi in kroničnemu bronhitisu predvsem pri starejših in otrocih, za zelo majhne trde delce pa predvidevajo, da povzročajo pljučnega raka in emfizem,
- svinec ima lahko hude posledice za zdravje (predvsem otrok),
- za strupe iz zraka je znano, da so lahko rakotvorni,
- ogljikov dioksid pa je toplogredni plin in kot tak vir za globalno segrevanje (U.S. Energy Information Administration).

Tako tehnologija kot zakoni prispevajo k zmanjšanju naftnega onesnaževanja. Vlade nadzirajo naftno proizvodnjo, rafinerijo, skladiščenje in transport, da bi zmanjšale onesnaževanje okolja. S pomočjo novih tehnologij pa prav tako zmanjšujejo vpliv nafte na okolje (U.S. Energy Information Administration).

Nafta predstavlja pomemben dejavnik pri onesnaževanju okolja, saj že samo odkrivanje in črpanje nafte uničuje okolje. Posledica njenega izgorevanja pa je segrevanje ozračja in oblikovanje tople grede. Kar nekaj naravnih katastrof pa so

povzročila razlitja nafte med samim transportom, saj so poškodovala občutljive ekosisteme (Dijaški net 2011). Če naštejemo samo nekaj najhujših razlitij nafte v zgodovini: leta 1980 je eksplodirala ploščad Ixotoc I, družbe Petroleus Mexicanos, pri katerem je izteklo okoli 3 milijone sodčkov v morje; trčenje tankerja Atlantic Empress in tankerja Aegean Captain, pri katerem je izteklo okoli 2,1 milijonov sodčkov. In če omenimo še največje razlitje vseh časov, ko so iraške oblasti v času Zalivske vojne v morje iz tankerjev načrtno izlile 10,3 milijona sodčkov nafte (N.Š 2010). Zadnje raziskave kažejo, da transport nafte predstavlja večjo grožnjo kot pa samo vrtanje. Razlitja nafte imajo katastrofalne posledice za ekosisteme in njegove prebivalce – tako človeške kot nečloveške (Connors 2009).

Naftna industrija predstavlja grožnjo za okolje na vsaki stopnji dobavne verige – pri raziskovanju, proizvodnji, transportu in predelavi. Med možno škodo prištevamo dolgoročno ali permanentno izgubo vegetacije, iztekanje nafte v ekosistem med vrtanjem ali zaradi puščanja naftnih cevi, škodljive zračne emisije zaradi sežiganja plina, onesnaževanje, ki ga povzročajo naftne rafinerije. K onesnaževanju naftnih rafinerij prištevamo izpust odpadnih voda, ki vsebujejo naftne ostanke, odlaganje trdih odpadkov ter zračne emisije. Poleg vseh možnih groženj okolju pa naftna industrija pomembno prispeva h globalnemu segrevanju. Poleg tega pa je gradnja cest ter drugih infrastruktur povzročila preusmeritve rek, izsuševanje vodnih rezervatov, uničenje ribolovnih območij ter je prisilila domačine, da so zapustili svoja prebivališča. Še bolj značilno pa je, da naftne operacije povzročajo uničenje privatne lastnine ter poljedelskega zemljišča, kar povzroča konflikte zaradi zemlje med lokalnim prebivalstvom. Priseljevanje naftnih delavcev pa pogosto vodi do prostitucije, širjenja AIDS-a ali pa povišanja lokalnih cen hrane. Naftno industrijo pa krivijo tudi izkrivljanja nacionalnih gospodarstev in vladanja (Frynas 2005, 594–595).

Države v razvoju so utrpeli nesorazmerno več škode zaradi z nafto povezanega onesnaževanja kot pa razvite države. Za primer lahko navedemo Nigerijo, ki je že v zgodnjih 90-tih letih imela veliko več razlitij nafte kot pa razviti svet (Frynas 2005, 595).

Ogromna nahajališča nafte se nahajajo v Združenih državah Amerike (Aljaska, Kalifornija, Louisiana, Michigan, Oklahoma, Teksas, Wyoming), v Savdski Arabiji,

Iranu, Iraku, Kuvajtu, Alžiriji, Libiji, Nigeriji, Indoneziji, Rusiji, Mehiki in v Venezueli (World of Earth Science 2003).

Skoraj 56% vseh znanih naftnih rezerv se nahaja na Bližnjem vzhodu, ki ne samo razpolaga z največjo količino razpoložljive surove nafte, ampak je tudi največji svetovni proizvajalec in izvoznik. Vodilna država na Bližnjem vzhodu pa je Savdska Arabija (Sapač 2009). V zadnjem času se pogosto govori o tem, kako je svet preveč odvisen od nafte, svetovno povpraševanje po nafti raste zelo hitro in po ocenah OPEC-a se bo povpraševanje do leta 2040 še podvojilo. Proizvodnja tako ne bo mogla slediti porabi delno zaradi pomanjkanja proizvodnih obratov in delno zaradi izčrpanja zalog nafte. Po nekaterih ocenah imamo, glede na današnjo proizvodnjo in porabo, nafte dovolj le še za približno 50 let (Sapač 2009).

4.1.2 NAJVEČJE NAFTNE DRUŽBE

Naftna podjetja so oblikovala ključni del globalnega gospodarstva v zadnjem desetletju ter vse od takrat, ko je nafta postala glavni vir goriva. Ne samo da so postala podjetja ena največjih na svetu, ampak so poleg tega zaradi temeljnega pomena tega vira postala tudi vpletena v kompleksen svet politike (EconomyWatch 2011).

Tako imenovanih »Sedem sester« (Exxon, Mobil, Gulf, Socal, Texaco, Shell, British Petroleum), velika zahodna naftna podjetja, ki so si po II. svetovni vojni razdelila svet, danes nadzirajo le manjši delež svetovnih rezerv (EconomyWatch 2011; Sampson 1977). Naftna podjetja, kot so British Petroleum, Royal Dutch Shell, ExxonMobil, Chevron in ConocoPhillips, so morda res »Veliki naftni«, vendar niso največji. Državni monopoli ter nastajajoča delno privatna naftna podjetja posedujejo večinski delež (EconomyWatch 2011).

Daleč največje naftno podjetje je National Iranian Oil. Sledi mu Saudi Aramco, vendar podjetje deluje samo znotraj svojih državnih meja (Helman 2010; Petrostrategies Inc).

Po podatkih spletne strani PetroStrategies dosega Royal Dutch Shell tako šele 20. mesto na lestvici največjih naftnih in plinskih podjetij na svetu, British Petroleum 18. in ExxonMobil 14. mesto (Petrostrategies Inc).

Na lestvici desetih največjih javnih delniških naftnih družb pa najdemo naslednja podjetja (navajam samo prvih pet največjih):

1. Royal Dutch Shell
2. ExxonMobil
3. British Petroleum
4. Chevron
5. Total (Arabian Oil and Gas 2009).

4.2 VPLIV MULTINACIONALNIH PODJETIJ NA OKOLJE

Na znanstvenem področju prihaja do nestrinjanja o tem, kako velik je človeški vpliv na podnebne spremembe ter kako velike naj bi bile posledice spreminjanja podnebja. Predstavniki interesov fosilnih goriv ter njegovi proizvajalci so bili tisti, ki so zaradi gospodarskega interesa poskušali zanikati ali potvarjati znanstvene ugotovitve. Na drugi strani pa obstajajo zaveznitva, kot na primer Zaveznitvo majhnih otoških držav, ki jih skrbi, da napovedi o posledicah ne bodo vzeli resno (Vogler 2008, 363).

Kljub ekonomskim učinkom, ki se jim običajno najbolj posvečamo, ne smemo zanemariti tudi političnih in družbenih učinkov, ki jih imajo multinacionalna podjetja. Zgodovinsko gledano so bili le ti celo v ospredju. S prisotnostjo in z lastnino imajo multinacionalna podjetja zagotovo tudi političen vpliv v domačem gospodarstvu. Vprašanje, ki se poraja, je, ali so ti vplivi izključno negativni ali pa obstajajo tudi pozitivni ter predvsem, kako močni so lahko (Svetličič 1996, 353).

Multinacionalna podjetja so postala tako velika, njihova dejavnost pa tako prepletana in razvejana, da tehnološke in druge standarde, ki jih uvajajo, kasneje prevzamejo države in tudi svet kot svoje standarde. Ne nazadnje pa imajo multinacionalna podjetja tudi politično moč, ki jo lahko zlorabljajo v politične namene. Zato upravičeno zbuja pozornost politologov (Svetličič 1996, 281).

Zasebna podjetja so ena najmočnejših sil, ki oblikujejo interakcije med ljudmi in okoljem, vendar pa tudi javna podjetja nimajo dosti boljšega vpliva na okolje. Gospodarstvo je bilo pripravljeno vložiti veliko časa in energije v upiranje okoljskim regulacijam z namenom, da zaščiti dosedanja prakso, da dela, kar hoče, ne da bi se

kdo vmešaval v njegovo delovanje. Zato moramo upoštevati politična dejanja gospodarstva, ki želi zaščititi še nadaljnja izkoriščanja okolja (Doyle in McEachern 2008, 187).

Medtem ko je težko prepričati ameriško vlado ali celo nekatere potrošnike, da bi se obnašali bolj okolju prijazno, imajo na drugi strani privatna podjetja moč, da bistveno vplivajo na okolje, pravi Gwen Ruta, direktorica podjetniškega partnerstva pri Okoljski zaščiti¹⁰. Kot primer navaja Wal-Mart, FedEx ter Home Depot, ki delujejo v smeri ozaveščanja potrošnikov o okolju bolj prijaznem načinu življenja. Danijel Esty, direktor Yale Centra za okoljsko pravo in politiko¹¹, trdi, da nove politike podjetij, ki vplivajo na dobavitelje ter potiskajo konkurenco k bolj naravi prijazni ekonomiji, ne delajo tega samo zaradi ohranjanja okolja, temveč predvsem zaradi inovacij, ki bodo prinesle znižanje stroškov. »To je več kot družbena odgovornost, to je poslovna strategija« je razložil Esty (Worldwatch Institute 2007).

Včasih so bila multinacionalna podjetja obtožena negativnih učinkov na okolje, saj so jih obtoževali, da prenašajo v tujino (predvsem v države v razvoju) svoje umazane industrije ter na tak način eksternalizirajo stroške ohranjanja čistega okolja. Danes pa se je na področju okoljevarstvene problematike položaj precej spremenil zaradi pritiskov domačih vlad in nastajajočega mednarodnega režima. Tako so se multinacionalna podjetja iz povsem komercialnih interesov spremenila v zagovornike čiste tehnologije. So edina, ki danes razpolagajo z drago, okolju prijazno tehnologijo in s tehnologijo za odpravljanje posledic onesnaževanja. Okoljevarstveno osveščene pa so postale prav zaradi pretečih odškodnin, ki bi jih morale plačevati zaradi odpravljanja posledic onesnaževanja. In tako je danes varneje sodelovati z multinacionalnimi podjetji, ki lahko zaradi škandalov v zvezi z onesnaževanjem ogromno izgubijo na mednarodnem ugledu. Majhna, tuja ali domača podjetja se tudi lažje umaknejo ali propadejo (Svetličič 1996, 358).

4.3 LOBIRANJE NAFTNE INDUSTRIJE

Združene države Amerike ter Evropa sta v veliki meri zaslužna za oblikovanje mednarodnih podnebnih obveznosti vse od sprejetja UNFCCC-ja leta 1992.

¹⁰ Environmental Defense.

¹¹ Yale Center for Environmental Law and Policy

Več kot 50 odstotkov globalnih toplogrednih plinov izvira iz aktivnosti multinacionalnih podjetij – nafta pa je odgovorna za kar približno četrtno toplogrednih plinov (Gleckman v Skjaerseth 2005, 187). V širšem pogledu je bil velik spekter okoljevarstvenih problemov povezan z dejavnostmi multinacionalnih podjetij po vsem svetu – vključno s tanjšanjem ozonske plasti, z izgubo biotske raznovrstnosti in vrst, s prevelikim ribarjenjem, z nezakonito trgovino z nevarnimi odpadki (Skjaerseth 2005, 187).

Ker vlade v državah v razvoju velikokrat niso uspešne v svoji razvojni vlogi, se lokalno prebivalstvo obrne na naftna podjetja, da priskrbijo razvojne programe. Zato podjetja, kot je Royal Dutch Shell pogosto prosijo za gradnjo šol in bolnišnic. Tako Nigerija predstavlja ekstremen primer takšnega ravnanja, saj Royal Dutch Shell mnogi dojemajo kot kvazi-vlado. Vendar pa so razvojni projekti, ki jih financirajo naftna podjetja, velikokrat neustrezni. Večino denarja (70-80%) porabi vlada, in samo 20-30% dejansko porabijo za razvoj držav (Frynas 2005, 596).

Obstajajo trije faktorji, povezani z matično državo multinacionalnega podjetja, ki lahko oblikujejo različne pritiske na strategijo multinacionalnih naftnih podjetij: gospodarski in materialni viri matične države, nacionalne gospodarske in industrijske politike ter kulturne vrednote in institucionalne norme (Levy in Kolk 2002, 289).

Royal Dutch Shell, British Petroleum in ExxonMobile so največja, privatna naftna podjetja na svetu – pogosto jih imenujejo kar tri sestre ali super veliki. Jasno je, da imajo ta tri podjetja velik vpliv, saj so na lestvici desetih največjih podjetij na svetu¹² (Skjaerseth 2005, 187). Naftna industrija zasluži ves denar za svoje preživetje iz nafte, zemeljskega plina in premoga, to pa so glavni viri toplogrednih plinov in tudi tisti, ki bodo najbolj čutili posledice zmanjševanja emisij toplogrednih plinov. Tako je ameriška naftna industrija ter širši ameriški lobi fosilnih goriv nasprotoval vsakemu zavezujočemu podnebnemu cilju ter dejansko vplival na odločitev Združenih držav Amerike, da ne ratificira Kjotskega protokola. Na drugi strani pa je naftna industrija v Evropi s predstavnikoma Royal Dutch Shell ter British Petroleum, vodila pot proti izvedljivi podnebni politiki s sprejetjem prostovoljnih poročil o emisijah toplogrednih plinov, s preverjanjem ter s trgovanjem z emisijami. Akterji podjetij razvijajo okoljske

¹² Ne glede na aktivnost (kar pomeni med desetimi največjimi podjetji in ne samo med največjimi naftnimi podjetji).

strategije podjetja kot odgovor na tržne priložnosti ali okoljsko tveganje. Istočasno pa poskušajo vplivati na druga podjetja, družbe, vlade ter mednarodne režime. Velike korporacije imajo tako strukturalne kot instrumentalne možnosti vpliva na vlade. Strukturalna moč se navezuje na odvisnost vlad od industrije, saj je le ta pomembna za ekonomsko rast, zaposlovanje in tehnološke inovacije. Predvsem pomemben pa je za vlade energetski sektor, saj ga vidijo kot strateški cilj države. Ta strukturalna odvisnost pogosto omogoča industriji privilegiran in neformalen dostop do odločanja. Instrumentalen vpliv pa je osnovan na ogromnih finančnih, človeških in tehnoloških virih, ki jih lahko uporabijo za oviranje ali podpiranje podnebne politike (Skjaerseth 2005, 189–190; Levy in Kolk 2002, 275–276).

Vsa zgoraj naštetna naftna podjetja posedujejo pomembno strukturalno in instrumentalno moč, s čimer jim je omogočeno, da vplivajo na podnebno politiko. Element, ki ga za to lahko uporabijo, je prisila, s pomočjo katere manipulirajo s tistimi, ki sprejemajo politične odločitve, in sicer z grožnjami in s prepričevanjem, ki je usmerjeno na dojetje stroškov in ugodnosti. Korporacije lahko grozijo s tožbami, najemajo podjetja za poslovno komunikacijo in odnose z javnostmi, s pomočjo katerih pritiskajo na politike ter razvijajo ekonomske modele, prikazujejo visoke javne stroške, ki nastanejo z regulacijo emisij toplogrednih plinov. Drugi element, s pomočjo katerega podjetja vplivajo na odločevalce, se izvaja s pomočjo enostranskih ukrepov – na primer z demonstracijo, da določena stvar res deluje ali pa preprosto z določitvijo dobrega primera, ki mu drugi lahko sledijo. Proaktivno podjetje lahko tako kaže pot drugim s tem, da prikazuje pomembne podatke, ki so temeljni za delovanje v skladu s katerim koli sistemom trgovanja z emisijami (Skjaerseth 2005, 190).

Največja naftna podjetja lahko vplivajo na:

- mednarodne instrumente ter sisteme skladnosti, ki so povezani s Kjotskim protokolom;
- skladnost držav s podnebnimi obveznostmi;
- nacionalne in regionalne instrumente ter sisteme skladnosti, razvite z namenom izvajanja Kjotskih obveznosti (Skjaerseth 2005, 188).

Ameriška naftna industrija ter celotni lobi fosilnih goriv so aktivno nasprotovali zavezujočim ciljem ter časovnim razporedom, vključujoč kakršenkoli sistem, ki je

obvezen vse od sprejetja UNFCCC-ja leta 1992. Izid UNFCCC-ja je bil določen s strani Združenih držav Amerike ter ni bil daleč od interesov industrije. Obveznost poročanja je bila usmerjena k državam. Tudi navodila IPCC-ja so bila usmerjena na podatke državne aktivnosti in ne na podatke aktivnosti posameznih objektov. Prav tako ni določil nekih posebnih zavezujočih ciljev, časovnih razporedov ali omejil odločitev o uporabi političnih instrumentov podpisnic. Pet let kasneje, decembra 1997, je bil podpisan Kjotski protokol s strani Clinton-Gorove administracije. Protokol je močno odstopal od interesov lobija fosilnih goriv ter naftne industrije s tem, da je zahteval natančne in obvezujoče cilje zmanjševanja emisij toplogrednih plinov. Ko je Bushova administracija odstopila od Kjotskega protokola, je stopila korak nazaj na področju podnebne politike v skladu z interesi ameriške naftne industrije. Odstop Združenih držav Amerike je ogrozil ter še naprej ogroža sam obstoj Kjotskega protokola ter posledično vpliva na več kot samo ameriško skladnost z določbami podnebne politike (Skjaerseth 2005, 191). Nedosledna industrijska politika do obnovljive energije v Združenih državah Amerike še dodatno pojasnjuje razlike med ameriškim in evropskim odnosom naftnih multinacionalk do tega problema. Velike subvencije v času Carterjeve administracije so se naglo zmanjšale v času Reaganove administracije. Naftna podjetja so takrat zgubila veliko denarja na račun obnovljive energije ter se naučila pomembne lekcije. Na drugi strani evropska podjetja niso utrpela takšnih škod. Še več, medtem ko je politika v Združenih državah s pomočjo subvencij favorizirala iskanje nafte, je evropska politika z visoko obdavčitvijo goriva signalizirala manj varno prihodnost za nafto. Pomembno vlogo igra matična država tudi pri kontekstu kulturnih vrednot in institucionalnih norm. Evropejci kažejo veliko zaskrbljenost zaradi okoljskih vprašanj kot volivci, potrošniki, menedžerji v podjetjih ter oblikovalci politik. Na drugi strani pa so Američani bolj individualistični ter bolj zaskrbljeni za svoj lastni življenjski stil kot pa za okolje in ideološko nenaklonjeni regulaciji. Javna skrb za okolje je tako v Evropi veliko večja kot v Združenih državah Amerike (Levy in Kolk 2002, 290–291).

Medtem ko so ameriške multinacionalke imele kar nekaj izkušenj in znanja pri izpodbijanju politik, so evropski menedžerji videli regulacijo kot neizogibno ter so bili mnenja, da bi bil kontradiktoren pristop slab za njihovo kredibilnost in politični dostop. Eden od razlogov za različne strategije naj bi bile tudi drugačne kompetence in tržna pozicija podjetij (Levy in Kolk 2002, 291).

Odzivi multinacionalnih podjetij v naftni industriji na možnosti mednarodnega nadzora toplogrednih plinov so bili zelo različni. Ameriški podjetji kot sta Exxon in Chevron, sta agresivno izpodbijali podnebno znanost, opozarjali na možnost velikih ekonomskih stroškov nadzora toplogrednih plinov ter lobirali proti obveznemu nadzoru emisij. Poleg tega pa so ameriška podjetja vložila zelo malo v alternativne vire energij, nekaj pa jih je celo odprodalo sredstva obnovljivih virov energije v zadnjih letih. Na drugi strani pa sta Royal Dutch Shell in BP, dve največji evropski multinacionalki, sprejeli znanstveno podlago za previdnostne ukrepe ter izrazili podporo Kjotskemu protokolu. Hkrati pa sta napovedala znatne investicijske načrte za obnovljivo energijo. Ti različni strategiji predstavljata skladno mešanico tržnih in ne-tržnih strategij (Levy in Kolk 2002, 275).

Moč in vpliv, ki ga ima ameriška naftna industrija in širši lobi fosilnih goriv, je pomemben razlog za ameriški odstop od Kjotskega protokola. Od leta 1999 je bil ExxonMobil eden od najbolj radodarnih političnih donatorjev, ki so podpirali republikanske kandidate v Združenih državah Amerike. V zameno se je Busheva administracija srečevala z voditelji ExxonMobil-a ter drugih energetskih industrij. Globalna podnebna koalicija (GCC) je bila ena najbolj močnih podjetniških lobističnih organizacij v podnebni politiki, ExxonMobil ter American Petroleum Institute pa sta imela vodilno vlogo znotraj te organizacije. Lee Raymond, predsednik ExxonMobil-a, pa je postal znan zaradi svojih na glas povedanih kritik znanstvenih podlag za podnebno politiko. Ker je GCC predstavljal interese iz skoraj vsakega pomembnega sektorja ameriške industrije, je imel posledično veliko moč, saj je predstavljal zelo pomemben delež BDP-ja. GCC je porabil veliko količino denarja, da bi prepričal politike, da je predlog omejevanja CO₂ emisij prezgoden ter neupravičen s strani znanstvenih spoznanj in ekonomskih tveganj, ki jih ustvarjajo. GCC je tako sponzoriral študijo, katere ugotovitev je bila, da bi Kjotski protokol povzročil zmanjšanje BDP-ja za 300 bilijonov ameriških dolarjev letno ter bi zmanjšal število zaposlenih za 2,4 milijona. Vložil je tudi 13 milijonov ameriških dolarjev v sponzoriranje televizijske kampanje, ki je trdila, da bi se cena bencina podražila za 50%, v kolikor bi sledili Kjotskim časovnim razporedom, grozil pa je tudi s tožbo v primeru, da bi ameriški senat ratificiral Kjotski protokol. Tako umik Združenih držav Amerike od Kjotskega protokola niti ni presenetljiv. Oslabitev GCC-ja je prinesel umik British Petroleum-a leta 1996 ter Royal Dutch Shell-a leta 1998. Od leta 1999 pa je

temu vzoru sledilo še ogromno ameriških podjetij, kot sta Ford Motor Company in Texaco... Opozoriti pa je potrebno, da so bila ameriška podjetja, ki so izstopila iz GCC-ja, še zmeraj proti Kjotskemu protokolu. GCC je po 13-tih letih prenehal delovati (Skjaereth 2005, 190–193; Levy in Kolk 2002, 285).

Več kot očiten vir zavajajočih podatkov o globalnem segrevanju je bila Bela hiša med Bushevo administracijo. Na ključna mesta so tako postavljali ljudi, ki so jih predlagala naftna podjetja, da so lahko preprečevala ukrepanja proti podnebnim spremembam. V letu 2001 je Bush za lobista na področju okoljevarstvene politike v Beli hiši najel Phillipa Cooneya, ki je bil pred tem zaposlen v Ameriškem naftnem inštitutu (American Petroleum Institute). Čeprav Cooney ni imel potrebne znanstvene izobrazbe za to delo, ga je Bush pooblastil za urejanje in tehtanje uradnih ugotovitev o globalnem segrevanju, ki jih podajajo ameriška okoljevarstvena agencija EPA ter druge institucije. Leta 2005 je odjeknila afera, zaradi katere je bil Cooney tudi odpuščen iz Bele hiše. V New York Timesu so namreč objavili interni dokument, ki ga je podpisal Cooney in iz katerega je bilo razvidno, da je vztrajno črtal vse omembe nevarnosti globalnega segrevanja. Takoj naslednji dan pa je že odšel v službo v ExxonMobil (Gore 2007, 264).

Koch Industries je drugo največje ameriško privatno podjetje z ocenjenim letnimi prihodki, ki znašajo 100 milijard dolarjev. Podjetje ima oljne rafinerije v Texasu, Minnesoti in Aljaski ter je investiralo milijone dolarjev v razumske centre ter fundacije, ki zagovarjajo politike, ki dovoljujejo onesnaževanje ter zatirajo vse raziskave o podnebnih spremembah. Zapravili so tudi več kot 48, 5 milijonov dolarjev med leti 1997 ter 2008 za fundacijo nasprotnikov klimatskih raziskave. Več kot milijon dolarjev so porabili v poskušanju, da bi zaustavili sprejetje Kalifornijskega zakona o čisti energiji ter pri tem spodleteli. Čeprav ima ExxonMobil dobro zaslužen ugled kot podjetje, ki financira organizacije, ki zavračajo znanost o klimatskih spremembah, je Koch Industries dejansko zapravil še več denarja kot ExxonMobil v te namene. Koch Industries je eden od desetih največjih onesnaževalcev zraka v Združenih državah, priznati pa so morali tudi krivdo za prekrivanje okoljskih prekrškov na rafineriji v Teksasu (Koch Industries Facts). V letih 2005–2008 je Koch izplačal skoraj 25 milijonov dolarjev nepovratnih sredstev mreži zvestih organizacij, umetno ustvarjenim 'civilnim iniciativam', inštitutom, miselnim centrom in posameznikom. Želeli so razširjati in predstavljati zavajajoče informacije o podnebjju in podnebnih

spremembah. ExxonMobil je na primer v istem obdobju za te namene namenila 'samo' slabih 9 milijonov dolarjev (Mazi 2010).

ExxonMobil je izvajal močan političen pritisk daleč preko svojega sedeža v Irvingu. V sporočilu za Belo hišo je pozival Bushevo administracijo, da zamenja Roberta Watsona, predsednika IPCC-ja. Kmalu po izvolitvi je George W. Bush mlajši upošteval nasvet največjega svetovnega privatnega podjetja ter odstavil Watsona z mesta predsednika IPCC-ja. Ta in mnogi drugi primeri pa kažejo le vrh ledene gore moči privatnih podjetij v okoljevarstveni politiki (Skjaereth 2005, 187).

Na drugi strani Atlantika je evropska naftna industrija previdno pozdravila Kjotski protokol. Evropska industrija v osnovi podpira Kjotski protokol ter obvezne sisteme za skladnost. British Petroleum in Royal Dutch Shell sta sprejela problem, ki ga predstavljajo fosilna goriva. Royal Dutch Shell pa je izjavil, da ima naftna industrija privilegij, da je lahko del rešitve problema. Tako British Petroleum kot Royal Dutch Shell izrecno podpirata Kjotski protokol ter sta sprejela specifične cilje za zmanjševanje emisij toplogrednih plinov. Royal Dutch Shell je tako želel zmanjšati svoje emisije toplogrednih plinov za 10 procentov od njihove ravni leta 1990, in sicer do leta 2002. Obe podjetji sta vložili denar v energetske učinkovitost, dekarbonizacijo goriv ter obnovljivo energijo. Istočasno pa sta začela tudi s projektom notranjega sistema trgovanja z emisijami toplogrednih plinov v želji, da bi uresničila svoje cilje. Podjetji sta tako s svojim zgledom vodili pot za druga podjetja ter s svojim delom prispevali k razvoju in testiranju standardov poročanja o emisijah toplogrednih plinov (Skjaereth 2005, 193–194).

Posledično je zaradi aktivnosti British Petroleum-a in Royal Dutch Shell-a vedno večje število podjetij pokazalo interes za preverjanje emisij toplogrednih plinov – celo ExxonMobil se je odločil, da bo začel poročati o emisijah ogljika (Skjaereth 2005, 195).

Gospodarske lobistične skupine so se leta in leta pripravljale na Copenhagen z lobiranjem nacionalnih vlad, da bi si zagotovile predstavitev svojih interesov za pogajalsko mizo. Vpliv, ki ga imajo lobisti na vlade, je eden od razlogov, zakaj imajo vlade problem pri sklenitvi sporazuma o znižanju emisij TGP (Corporate Europe Observatory 2009b). Gospodarstvo ima v lobiranju prednost zaradi strateških virov

ter zato prevzema pomembno vlogo pri oblikovanju ter implementaciji okoljskih direktiv EU (Coen 2005).

Naftna podjetja Združenih držav Amerike, ki nasprotujejo Kjotskemu protokolu, so se večinoma osredotočila na obveznosti protokola. Njihova strategija je bila preprečiti sodelovanje Združenih držav Amerike ter na ta način preprečiti delovanje celotnega Kjotskega protokola. Na drugi strani so se evropska naftna podjetja, ki podpirajo Kjotski protokol, v največji meri ukvarjala z nacionalnimi in regionalnimi instrumenti ter sistemom skladnosti (Skjaereth 2005, 188).

Evropske multinacionalke, ki delujejo v Združenih državah Amerike, in ameriške multinacionalke, ki delujejo v Evropi, lahko oslabijo ameriški lobi fosilnih goriv. To bi lahko v prihodnosti pripeljalo do približevanja Evropske unije in Združenih držav Amerike, kar bi posledično vplivalo na višjo raven skladnosti z namenom zmanjšati emisije toplogrednih plinov (Skjaereth 2005, 204).

Mazi poudarja, da ni nič narobe, če nekdo skuša osvetliti tudi drugo plat zgodbe ter predstaviti nasprotno argumente. Narobe pa je, ko se dobro plačani lobisti za dvomljive interese izredno bogate peščice ljudi predstavljajo kot 'neodvisni znanstveniki' (Mazi 2010).

Vloga in pomen nafte sta se spreminjala skozi zgodovino, v današnjem času pa predstavlja primarni vir pridobivanja energije. Črno zlato tako zaradi pomembne vloge, ki jo igra v našem vsakdanjem življenju in politične moči ki mu jo le-ta daje močno vpliva na oblikovanje okoljskih politik. Naftna podjetja lahko zaradi svoje instrumentalne in strukturalne moči močno vplivajo na politične odločevalce pri sklepanju in ratificiranju mednarodnih pogodb. Zaradi večjega dobička ustavljajo napredek na področju varovanja okolja ter investirajo ogromne vsote denarja v zavajanje javnosti, v podpiranje političnih strank ter v sponzoriranje znanstvenikov, ki kritizirajo znanstvene podlage za okoljsko politiko. Obstaja dokaj velik razkorak med ideologijo ameriških in evropskih naftnih podjetij. Slednja so namreč bolj pripravljena sodelovati pri ohranjanju okolja in izpolnjevanju obveznosti iz Kjotskega protokola. Če se ozrem na prvo hipotezo, lahko dodatno potrdim njeno veljavnost, saj naftna multinacionalna podjetja poseduje veliko politično moč, ki jo spretno izkoriščajo za doseganje svojih ciljev. Delno lahko potrdim tudi drugo hipotezo, saj podjetje Royal Dutch Shell predstavlja veliko manjše zlo v primerjavi z ExxonMobil-om. Zaradi svoje

podpore Kjotskemu protokolu ter sprejetja specifičnih ciljev za zmanjševanje emisij toplogrednih plinov, deluje v smeri reševanja okoljske krize.

5 PRIMER PODJETJA ROYAL DUTCH SHELL

5.1 PREDSTAVITEV PODJETJA ROYAL DUTCH SHELL

Kot na svoji spletni strani predstavi Shell Adria d.o.o. slovenska operativna enota multinacionalnega podjetja Royal Dutch Shell plc., je osnovna dejavnost podjetja uvoz in prodaja nafte, naftnih derivatov in euroShell kartičnega poslovanja.

Shell Group je s svojimi podjetji prisotna v več kot 130 državah in pokrajinah sveta ter zaposluje preko sto tisoč ljudi. Dnevno proizvede 2,3 milijona sodčkov nafte ter dvesto milijonov kubičnih metrov zemeljskega plina s pomočjo katerih oskrbi okoli trideset milijonov kupcev. Preko štiristo milijonov dolarjev pa letno vложи v razvoj in raziskave najkakovostnejšega goriva, mazil in kemikalij (Shell Adria).

Royal Dutch Shell deluje v naftnem, plinskem, premogovnem in kovinarskem sektorju. Prav tako pa se pojavlja tudi v sektorju kemikalij ter v gozdarstvu. Velikost skupine, ki deluje v več kot 130 državah, pa je znatna (Johnson in Scholes 1993, 435; Shell Adria).

Izvor skupine sega do leta 1907, ko sta podjetji Royal Dutch Company (baziran v Haagu) ter Shell Transport and Trading Company (baziran v Londonu) sklenili zavezništvo z namenom, da se združita, a vseeno ohranita ločeni identiteti podjetij (Johnson in Scholes 1993, 435; Schweitzer 2010, 6).

Njihova uradna, javnosti predstavljena vizija poslanstva je naslednja: »Shellovo poslanstvo je v zadovoljevanju človeških potreb po energiji po celem svetu, pri tem pa se ozira na ekološko sprejemljiva konvencionalna goriva kot tudi na alternativne izvore energije. To je Shellov prispevek k razvoju, pri tem pa vzdržuje ravnotežje med stroški razvoja in skrbjo za okolje kot tudi odgovornostjo do ljudi« (Shell Adria).

Med splošna načela njihovega poslovanja, ki so objavljeni na njihovi spletni strani, pa sodijo:

- zavezanost k trajnostnemu razvoju – iskanje ravnovesja med kratkoročnimi in dolgoročnimi interesi, kar pomeni vključevanje tako gospodarskih, okoljskih kot socialnih vidikov v poslovno odločanje;

- nepodpiranje političnih strank – ne nakazujejo denarja političnim strankam, organizacijam ali njihovim predstavnikom ter ne igrajo nobene vloge v strankarski politiki, vendar pa imajo pravico, da izrazijo svoje stališče o katerikoli zadevi, ki zadeva njih, njihove zaposlene, stranke,...;
- finančna poštenost – Shell ne dopušča podkupnin in korupcije;
- stalna skrb za ohranjanje zdravja, varnosti in okolja – in sicer z ravnanjem, ki je v skladu z veljavnimi zakoni in predpisi ter podpiranjem temeljnih človekovih pravic, hkrati tudi nenehno iščejo načine za zmanjševanje okoljskega vpliva njihovih dejavnosti, izdelkov in storitev;
- iskrenost, poštenost in spoštovanje vseh ljudi;
- dolgoročna dobičkonosnost, ki je merilo za učinkovitost in vrednost ter zagotavlja potrebne podjetniške vire za nadaljnje naložbe, ki so potrebne za razvoj in proizvodnjo prihodnjih zalog energij;
- podpiranje proste konkurence (Shell Adria).

5.2 VPLIV PODJETJA ROYAL DUTCH SHELL NA OKOLJSKO POLITIKO IN OKOLJE

Royal Dutch Shell-ov pristop k alternativni energiji se osredotoča na potrebo po kombiniranju ne-fosilnih virov goriv, ki naj bi zamenjala fosilne vire goriva ter na pomembnost sodelovanja, da bi razvili ter implementirali tehnologije. Opisi njihovih naložb v alternativno energijo se navezujejo direktno na njihovo zavezanost, da bi izpolnili energijski izziv, ne pa na izrecno zmanjševanje emisij ogljika (Schweitzer 2010, 14).

Podjetje vlaga v vetrne projekte, biogoriva, dela pa tudi na naprednih biogorivih, ki jih pridobivajo iz materialov, kot so slama in alge. Prav tako pa investira tudi v testiranje tehnologij, da bi zajeli CO₂ ter ga skladiščili pod zemljo. Grafikon iz letnega poročila podjetja Royal Dutch Shell prikazuje povečane investicije v raziskave in razvoj v letih 2004 – 2008. V teh štirih letih je znesek narastel z nekaj manj kot 600 milijonov dolarjev letno (v letu 2004) na nekaj več kot 1200 milijonov dolarjev letno (v letu 2008) (Schweitzer 2010, 20).

Leta 1997 je Royal Dutch Shell izjavil, da bodo premogovna sredstva prodana, kar je bilo uresničeno leta 2000. Podjetje je ustanovilo Mednarodne obnovljive vire energije z investicijskim planom 0.5 bilijona ameriških dolarjev, ki naj bi jih vložili v ta projekt v petih letih (Skjaerseth 2005, 194).

Po raziskavah je Royal Dutch Shell v primerjavi z British Petroleum-om in ExxonMobil-om zapravil zelo malo denarja za namene lobiranja. Med leti 2004 in 2008 so bili izdatki skoraj neobstoječi. Dramatično pa so se povečali leta 2007 ter nato rastle. Vendar če pogledamo znesek, ki ga je namenil ExxonMobil v letu 2008, ki znaša nekaj manj kot 30 milijonov dolarjev, je znesek, ki ga je v ta namen porabil Royal Dutch Shell, veliko manjši. V letu 2008 so namenili manj kot 3,5 milijone dolarjev (Schweitzer 2010, 24–25).

Največja evropska in severnoameriška naftna podjetja se soočajo z enakimi problemi, vendar pa so ubrali povsem različne strategije za reševanje teh problemov. Globalna naftna podjetja si želijo prodati kolikor lahko nafte in plina po najvišji možni ceni na enakem globalnem trgu. Tako so videti poslovne priložnosti in izzivi enake za vsa naftna podjetja. Pri tem pa se seveda pojavi vprašanje, zakaj so se naftna podjetja odločila za tako različne strategije v povezavi z okoljsko problematiko ter Kjotskim protokolom. Odgovori, ki nam jih ponujajo teoretiki, izvirajo iz razlik v interni strukturi ter iz različnega političnega konteksta (Skjaerseth 2005, 187).

Vsa tri največja podjetja – ExxonMobil, British Petroleum in Royal Dutch Shell – imajo podobna ključna področja poslovanja, dohodke, podoben obseg raziskovanja in obseg proizvodnje, prav tako pa imajo zelo podobno organizacijsko strukturo. Največja razlika, ki jo je moč opaziti med podjetji, je relativna pomembnost evropskih in ameriških trgov. 'Nacionalnost' privatnih multinacionalnih podjetij tako igra zelo pomembno vlogo pri njihovem odnosu in strategijah pri soočanju z okoljskimi politikami. Visoka stopnja družbenih zahtev oblikuje tveganja za akcije potrošnikov ter bojkot naftnih derivatov, kot je bencin. Vse skupaj pa vpliva na tržni delež podjetij. Po drugi strani pa visoka stopnja družbenih zahtev omogoča različne priložnosti – pripravljenost zelenih potrošnikov, da plačajo več za produkte čiste energije. Tako ambiciozna okoljska politika ustvarja regulatoren pritisk nad podjetji, aktivna javna politika o obnovljivih virih energije pa priložnosti na trgu (Skjaerseth 2005, 198).

Pomemben vpliv ima v tem primeru kulturno ozadje podjetij. ExxonMobil na primer izvira iz Združenih držav Amerike ter ima korenine v Rockefellerjevem podjetju Standard Oil. Mnogi menijo, da je kulturna dediščina ExxonMobil-a pomembno vplivala na njegovo odločitev okoljske strategije. Na drugi strani ima Royal Dutch Shell korenine tako v Veliki Britaniji kot na Nizozemskem. Na njega je močno vplivala nizozemska kultura, družba in politika. Royal Dutch Shell je tudi močneje povezan z okoljsko politiko Evropske unije kot pa ExxonMobil. Nizozemska je ena od najbolj zelenih držav na svetu v pogledih javnih vrednot ter v odnosu do okoljevarstvenih problemov. Royal Dutch Shell je tako izkoristil situacijo in uporabil Nizozemsko kot testno območje za pripravljenost družbe, da plačuje za varstvo okolja na splošno ter zlasti za čisto energijo. Tako bodo visoke družbene zahteve za čisto energijo naredile Shell-ovo vlaganje v čisto energijo bolj dobičkonosne. Na drugi strani ameriška javnost posveča kar nekaj pozornosti okolju, ne pa tudi podnebnim spremembam (Skjaereth 2005, 199; Schweitzer 2010, 6).

Naftna podjetja, ki operirajo v Evropi, so bila večkrat podvržena kampanjam in bojkotom s strani zelenih gibanj. Tako lahko na primeru Brent Spar-a¹³ vidimo, da so lahko izgube, ki nastanejo zaradi bojkota, večje kot pa načrt, da odvržejo platformo v morje (Skjaereth 2005, 199).

Velik vpliv na politiko naftnih podjetij do okoljske problematike imajo tudi mediji. Zagovorniške akcije pogosto naslavljajo probleme na zelo direkten in viden način. Če so uspešne, prisilijo podjetje, da premisli o svojih prioritetah v zvezi z določeno

¹³ Februarja leta 1995 je podjetje Royal Dutch Shell oznanilo vladno odobren načrt potopitve Brent Spar-ja, oljne rafinerije v Severnem morju. Rafinerija, nameščena v 70-tih letih prejšnjega stoletja, zaradi zastarelosti ni bila več koristna. Royal Dutch Shell je predlagal potopitev platforme skupaj s 100 tonami blata iz nafte, ki ga niso mogli odstraniti. Svojo namero so obrazložili s tem, da bo ploščad potopljena tako globoko pod morsko gladino, da ne bo vplivala mnogo na morsko življenje. Organizacija Greenpeace, ki je bila zaskrbljena nad načrtom podjetja, je opravila svojo lastno preiskavo, ki je pokazala, da bi potop vplival v večjih razsežnostih, kot pa je bila ocena podana s strani podjetja Royal Dutch Shell. Greenpeace pa se je tudi spraševal o trditvah podjetja, da bi bilo razstavljanje na kopnem nemogoče, težko ter izredno drago. Zaradi ignoriranja Greenpeace-ovega načrta je pripeljalo do tega, da so se aktivisti aprila vkrcali na Brent Spar ploščad ter s seboj prinesli kamero, preko katere so s pomočjo satelita prenašali slike ploščadi, Shell-ovega silovitega ponovnega prevzema ploščadi ter vodnih topov, ki so preprečevali, da bi Greenpeace-ov helikopter lahko pristal na ploščadi. Voditelji podjetja Royal Dutch Shell so še naprej vztrajno zavračali možnost, da bi se sestali s predstavniki Greenpeace-a, kar je še povečalo zanimanje medijev za primer Brent Spar ter povzročilo neformalen bojkot, ki se je razširil od Nemčije do Nizozemske in Danske. Nesoglasje se je pojavilo tudi znotraj podjetja Royal Dutch Shell. Skupek vsega pa je povzročilo, da se je podjetje odpovedalo načrtu, ki ga je imelo za ploščad (Parker 1998, 101).

problematiko ali pa vsaj izzovejo nek odgovor od podjetja. Najbolj agresivne kampanje so napadle ExxonMobil ter ga izpostavile od drugih. Posledice takšnih akcij so bile morda krive za spremembo British Petroleum-a in Royal Dutch Shell-a v njunem naslavljanju problematik podnebnega segrevanja. Ogromno medijskih kanalov vsako leti naredi lestvico ekološko osveščenih podjetij, ki temelji na različnih meritvah. Prikaz podjetja na takšni lestvici mu lahko omogoči izboljšanje slovesa in povzroči zaupanje v blagovno znamko. In čeprav naftnih podjetij ne najdemo visoko na teh lestvicah, je njihovo obnašanje lahko del truda, da bi si pridobili pozitivno priznanje za tisto, kar delajo ali govorijo (Schweitzer 2010, 33).

Pomembno je seveda tudi dejstvo, da je Evropska unija leta 2002 ratificirala Kjotski sporazum. Nizozemska pa je bila prva članica, ki ga je ratificirala. Dolgoročni sporazum med Nizozemsko in naftnimi podjetji je bil podpisan leta 1996. Eno leto pred tem pa se je država obvezala, da bo povečala svoj delež obnovljivih virov energije na 10% skupne porabe energije do leta 2020. Te iniciative pa so skupaj z regulativnim pritiskom vplivale na odločitve Royal Dutch Shell-a (Skjaerseth 2005, 200).

Royal Dutch Shell je ubral dokaj drugačno strategijo kot ExxonMobil, saj se je soočal s precej drugačnim političnim kontekstom, ki ga je vlekel v drugačno smer kot pa ExxonMobil. Kombinacije regulativnega pritiska ter tržnih priložnosti so vodile podjetje v izbor drugačne podnebne strategije kot pa severnoameriški lobi fosilnih goriv. Ker podjetje ni moglo nadzorovati političnega procesa, se je raje odločilo, da izkoristi nove priložnosti. V primeru podjetja Royal Dutch Shell obstaja direktna povezava med javnimi programi obnovljivih virov energij ter njihovo ustanovitvijo petega območja osnovne dejavnosti za obnovljive vire energije (Skjaerseth 2005, 201).

Kljub vsem zgoraj navedenim dejstvom pa najdemo ogromno gradiva, ki postavlja Royal Dutch Shell v precej slabo luč. John Donovan v svojem članku komentira objave podatkov na WikiLeaksu, ki govorijo o tem, kako velik je dejansko vpliv podjetja. Podatki razkrivajo, da nizozemska vlada ni bila pripravljena podpreti nobenih sankcij proti Royal Dutch Shell-u v zvezi z njegovimi dejavnostmi v Iranu oziroma natančneje – da je nizozemska vlada podpirala sankcije ZN, vse dokler le te niso škodile interesom Royal Dutch Shell-a v Iranu. Podatki, ki so pricurjali na

WikiLeaks, vključujejo tudi neprijetne informacije za Shell v zvezi z njihovimi posli z Rusi (Donovan 2011b). Največje presenečenje je raven dostopa in vpliva, ki ga je Royal Dutch Shell imel med Bushevo administracijo. John Crocker, vodja Shell-ove skupine za mednarodne odnose, naj bi namigoval Združenim državam Amerike, kakšno akcija bi bila 'primerna' s strani ameriške vlade, da bi pomagala Shell-u v njegovem sporu z ruskim Gazprom-om (Donovan 2011a).

Corporate Watch poroča o temu, da Royal Dutch Shell pripada velikemu številu lobističnih organizacij ter da ima znaten dostop do vlade – še posebej v Veliki Britaniji in na Nizozemskem (Corporate Watch).

Kot večina drugih naftnih družb je tudi Royal Dutch Shell pripadal združenju GCC – združenju, ki je izvajal močno lobiranje pri vladah ter nameščal prepričljive oglaševalske kampanje v Združenih državah Amerike z namenom, da bi prepričal javnost za mnenje proti konkretnim ukrepom na področju omejevanja emisij toplogrednih plinov. Kasneje se je podjetje umaknilo iz te organizacije. Kljub temu pa ostalo član mnogih drugih organizacij – Evropskega sveta za razvoj kemične industrije, Svetovnega gospodarskega sveta za trajnostni razvoj, Centra za evropske politične študije, Evropske okrogle mize za industrijalce in mnogih drugih (Corporate Watch).

Več dokazov o tem, kako velik je Shell-ov vpliv v Nigeriji, pa lahko zasledimo v naslednjem poglavju.

5.3 NEGATIVNE POSLEDICE DELOVANJA PODJETJA ROYAL DUTCH SHELL

5.3.1 ROYAL DUTCH SHELL V DELTI REKE NIGER

Komercialno izkoriščanje nafte v Nigeriji se je začelo leta 1957 in je danes največji gospodarski sektor v državi. Predstavlja 98 procentov izvoza, čez 80 procentov letnega vladnega prihodka ter 70 procentov proračunskih odhodkov. V večini industrijo vodijo naftne multinacionalke. Največ nafte izčrpajo v delti Nigra, ki je sestavljena iz devetih regij – Abie, Akwa-Iboma, Bayelsa, Cross Riverja, Delte, Edota, Imoa, Onda in Riversa (Ako in drugi 2007, 207).

Delta Niger je eno najbolj nevarnih območij pridobivanja nafte na svetu. Nenehno se soočajo z ugrabitvami zaposlenih in njihovih družin, pogosto tudi otrok ter napadi na naprave za pridobivanje nafte. Vendar pa se je problema potrebno lotiti na pravi način. Nigerijska vlada pogosto uporablja silo kot odgovor na grožnje naftni industriji, vse skupaj pa pogosto pelje v hude kršitve človekovih pravic, ki jih izvajajo tako oborožene sile kot nigerijske varnostne sile. Tak način reševanja problemov pa jih le zaostruje (Amnesty International 2009).

Niger delta je dom velikega števila manjših etničnih skupin – med drugim skupine Ogoni – ki trpijo zaradi nezaslišanega izkoriščanja naftnih multinacionalk, med drugim tudi podjetja Royal Dutch Shell (Essential Action). Amnesty International navaja nekaj oblik onesnaževanja s strani naftne industrije, ki so prizadele okolje v delti Nigra v zadnjih petdesetih letih: odlaganje odpadkov, čiščenje rečnega dna (in potokov), odlaganje odpadkov, povezanih z vrтанjem, potresni učinki in gradnje cest, ki blokirajo vodne sisteme. Trdijo tudi, da je v mnogih primerih podjetje Royal Dutch Shell navajalo, da jo do razlitja nafte prišlo zaradi sabotaž, česar pa mnogokrat niso potrdile različne tako vladne kot nevladne preiskave. Amnesty International tudi navaja, da je splošno znano, da je večina razlitja nafte od sredine 90-tih let posledica infrastrukturnih problemov (Amnesty International 2009).

Mednarodne organizacije poskušajo usmeriti pozornost na okoljske zlorabe v Nigeriji s strani multinacionalk, kot so Royal Dutch Shell. Organizaciji Amnesty International in Prijatelji Zemlje so preko OECD-ja vložili tožbo proti Shell-u. Obtožili so jih manipuliranja z informacijami zaradi ekonomske koristi, hkrati pa so se skušali izogniti odgovornosti za številne človeške in okoljske zlorabe v državi. Shell se je branil obtožb za odgovornost za človeško krizo ter namesto tega krivil preveliko število prebivalstva za nizek življenjski standard. Čeprav demografija res pritiska na naravne vire v Nigeriji, pa je očitno, da je Shell močno poslabšal pogoje v regiji. Na zaslišanju je Ian Craig, Shell-ov podpredsednik za podsaharsko Afriko trdil, da so za 70 odstotkov razlitij nafte krive sabotaže. Vendar pa obstajajo dokazi, da je za ogromno razlitij dejansko kriva Shell-ova slaba praksa, ki so jo poskušali zakriti. Podkupovanja nigerijske vlade ter infiltracije podjetja v politične ustanove jim je omogočila izogibanje potrebnim industrijskim regulacijam ter vzdrževanju. Posledica tega je umazana voda, ki je kontaminirana z boleznimi, zemlja, ki ni več primerna za

kmetijstvo, od katerega je ljudstvo odvisno, kancerogene stvari, ki nastanejo zaradi sežiganja plinov pa polnijo ozračje (Pallay 2011).

Shell prispeva več kot 50 procentov dohodka, ki ohranja nigerijsko diktatorstvo na oblasti. Ko je nigerijska oblast leta 1995 obesila devet okoljskih aktivistov, ki so nasprotovali izkoriščanju podjetja Shell ter nigerijski vladi, je cel svet zajelo ogorčenje. Gibanje ljudstva Ogoni se je trudilo za okoljsko in ekonomsko pravico ter priznanje njihovih človeških pravic. Ogoni vasi nimajo čiste vode, zelo malo elektrike, nekaj telefonov, slabo zdravstveno varstvo, hkrati pa se soočajo z okoljskimi posledicami, ki jih povzroča Shell. Za Ogoni ljudstvo, ki je odvisno od kmetovanja in ribolova, zastrupljanje vode in zemlje pelje do uničujočih ekonomskih in zdravstvenih posledic. Sodišče, ki je obsodilo aktiviste, je bilo del skupnega prizadevanja vlade in Shell-a, da bi zatrli naraščajoče gibanje ljudstva Ogoni. Ken Saro-Wiwa in drugih osem aktivistov je bilo obtoženih uboja štirih drugih aktivistov, čeprav nihče od njih ni bil blizu mesta, ko so se umori zgodili. Odvetnike obtoženih so nenehno nadlegovali ter jim niso odobrili dostopa do strank. Dve priči, ki sta obtožili Ken Saro-Wiwa, sta kasneje priznali, da sta ju podkupili vojska in Shell. Zadnje besede Saro-Wiwa so bile: »Boj se nadaljuje« (Essential Action)!

Vladne oblasti so priznale, da naftne multinacionalke podkupujejo pomembne lokalne uradnike, da bi preprečili tožbe proti njim. Od tod izvira pripravljenost nigerijskega vojaškega režima, da ohrani status quo, da napada vaščane, katerih zemlja in voda sta uničeni zaradi delovanja podjetja, da utiša na kakršenkoli način vse, ki govorijo proti Shell-u ter njihovemu neupoštevanju ljudi, okolja ter nasploh življenja. Združene države, ki močno kritizirajo nigerijsko oblast in Shell, do sedaj še niso izvedle ničesar, s čimer bi pomagali ljudstvom v delti Nigra. Razlog za to tiči v močnem lobiranju naftnih družb, kot so Shell, ExxonMobil in Chevron, ki nasprotujejo agresivni ameriški politiki proti Nigeriji (Essential Action).

Tako Shell kot nigerijska vlada priznavata, da Shell prispeva k financiranju vojske v Delta regiji. Policija je leta 1990 ubila 80 ljudi, uničila hiše ter pridelke v vasi Umeuchem pod pretvezo 'varovanja' Shell-a pred mirnimi demonstracijami (Essential Action).

V svojem poročilu Amnesty International opozarja na ključne vzroke za zapleteno in konfliktno situacijo, ki je nastala v delti reke Niger. Eden najpomembnejših je

zagotovo pol stoletja trajajoče uničevanje in onesnaževanje okolja. Svoj delež pa so dodali naslednji elementi: pomanjkanje odgovornosti in neizplačane odškodnine v primerih onesnaževanja okolja, kršenje osnovnih človekovih pravic, pomanjkanje transparentnosti in informiranosti o vplivih naftne industrije na degradacijo okolja. Odgovornost za nastala razlitja in s tem povezanimi problemi pa Shell v celoti prelaga na skupnost in vojsko, ki ju obtožuje, da preprečujeta čiščenja. Vendar pa Amnesty International meni, da je to le del resnice. Temeljni vzrok za nastali problem je slabo ravnanje s strani podjetja Royal Dutch Shell in boj skupnosti se je pojavil šele po letih slabega ravnanja s strani multinacionalke. Za razlitje 12. maja leta 2007 je Shell kot vzrok razlitja potrdil korozijo, vendar pa ni plačal odškodnine niti ni ustrezno počistil območje razlitja. Ko so predstavniki Amnesty International poskušali dobiti odgovor na to, so kljub uradnemu poročilu predstavniki Royal Dutch Shell-a odgovorili, da gre za primer sabotaže. Ko je Amnesty International zahteval dokaze za potrditev sabotaže, niso dobili nobenega odgovora. »S tem, ko se Shell izgovarja na zapletenost položaja in dejanja drugih, preprosto odvrača pozornost s svojega slabega poslovanja in napak. In prav to v resnici zastruje razmere v delti reke Niger« so še sporočili predstavniki Amnesty International-a (Amnesty International 2009).

Posledice za podjetje Royal Dutch Shell so bile tako finančne kot socialne. Toronto v Kanadi je zavrnil pogodbo s podjetjem Shell Kanada, Mednarodna finančna korporacija je prekinila planirano sodelovanje s Shell-om, da bi v Nigeriji odprli projekt utekočinjenega plina v vrednosti 4 bilijonov dolarjev (Parker 1998, 101–102).

V svojem obvestilu javnosti so predstavniki Amnesty International sporočili naslednje:

Shell pravi, da si želi gledati v prihodnost. Pot naprej pomeni tudi prevzem odgovornosti in popravo krivic z izplačili odškodnin. Neodgovorno ravnanje v preteklosti je ostalo nekaznovano. In dokler problemi naftnega onesnaževanja in škode, ki je bila povzročena okolju, ne bodo pravilno obravnavani, prebivalci delte Niger ne morejo gledati v prihodnost. Živeti morajo s Shell-ovo preteklostjo – škodo in krivico, ki jo je povzročil ljudem in okolju (Amnesty International 2009).

Dejstvo je, da ima podjetje Royal Dutch Shell določene pozitivne vplive na okoljsko politiko in okolje. S svojo podporo Kjotskemu protokolu in specifičnim ciljem za zmanjšanje emisij toplogrednih plinov, je sprejel problem, ki ga predstavljajo fosilna goriva. S svojim zgledom je podjetje vodilo pot za druga podjetja in investiralo kar nekaj denarja v alternativne vire energije. Odločitev za takšno strategijo podjetja lahko v največji meri najdemo v političnem kontekstu, ki je precej drugačen od ameriškega, in v nacionalnosti podjetja. Vendar najdemo veliko dokazov, da podjetje kljub svoji poslovni ideologiji in napredku na področju okoljevarstva, na negativen način vpliva na vladne odločevalce ter se zaradi svoje politične moči skuša izogniti potrebnim industrijskim regulacijam in vzdrževanju svojih poslopij. Prav tako se s podkupovanjem poskuša izogniti sankcijam za svoje nepravilno ravnanje. Na primeru delte reke Niger lahko vidimo, da ima Royal Dutch Shell neizmeren vpliv na vladne oblasti. Ta poglavje je dalo še zadnja dejstva potrebna za potrditev druge hipoteze, ki trdi, da je Royal Dutch Shell, kljub določenim napredkom, v svojem bistvu še vedno naftno podjetje, ki zaradi dobička pozabi na vsa pravila in obljubo, da bo v svojem delovanju zavezan k trajnostnemu razvoju.

6 UGOTOVITVE

Kadar govorimo o multinacionalnih podjetjih, običajno govorimo o njihovih ekonomskih učinkih, o onesnaževanju okolja, delovni sili, dobičkih in celo o kulturnem vplivu, vendar pa ne smemo pozabiti tudi na velik politični in družbeni vpliv, ki ga podjetja imajo na države, politike ter širšo družbo.

Multinacionalke imajo na splošno zelo velik vpliv na politiko, saj jim velika gospodarska moč, ki jo imajo, zagotavlja tudi politični vpliv, ki ga izrabljajo, da bi zavarovale svoje interese in dobiček.

Kadar govorimo o okoljski politiki, varovanju okolja in podnebnih spremembah, nas debata zagotovo zanese tudi k naftnim multinacionalkam. Da bi lažje razložili, kako velik vpliv ima lahko naftni lobi, je najbolje, da si za primer vzamemo kar Združene države Amerike ter njihov odstop od Kjotskega protokola, ki so ga pospremili z besedami, da bi bilo ohranjanje okolja in zmanjševanje emisij za Ameriko 'predraga', saj bi se zmanjšal njihov dobiček. Naftna podjetja, ki so ključen del globalnega gospodarstva, bi pri upoštevanju okoljskih standardov in zmanjševanju emisij izgubila ogromne količine denarja, saj so glavne povzročiteljice nevarnih toplogrednih plinov, ki vedno bolj uničujejo naše okolje. Ker pa je nafta strateško izredno pomemben vir za vsako državo, imajo zato naftna podjetja še toliko večjo moč pri oblikovanju in kreiranju politik po svojih željah. Naftna industrija zasluži denar za svoje preživetje izključno z nafto, zemeljskim plinom in premogom, ti pa so glavni povzročitelji toplogrednih plinov. Zato bi ta podjetja tudi čutila največje posledice pri zmanjševanju emisij toplogrednih plinov. Multinacionalke pa se seveda niso pripravljene odreči rekordnim dobičkom samo zaradi varovanja okolja.

Multinacionalke imajo zaradi svoje velikosti, gospodarske moči in zavezništva tako strukturalno kot instrumentalno moč, ki jo uporabljajo za vplivanje na vlade. Strukturalno moč jim daje odvisnost vlad od industrije, saj je ta pomembna za ekonomsko rast, tehnološke inovacije in zaposlovanje. Energetski sektor pa je za vsako državo strateškega pomena. To seveda izkoriščajo naftna podjetja ter z lobiranjem pritiskajo na politike, da bi le ti sledili njihovim interesom. Instrumentalno moč pa najdemo na enormnih finančnih, človeških in tehnoloških virih, ki jih uporabljajo tako za oviranje kot podpiranje podnebne politike.

Da bi naftna podjetja pridobila še večji vpliv, so se združila v organizaciji GCC, kjer so združili moči ter še povečali svoj pritisk na odločevalce, da bi blokirali kakršnekoli zavezujoče cilje ali večje omejevanje emisij toplogrednih plinov, kar jim je tudi uspelo. GCC je predstavljal velik delež bruto družbenega proizvoda, to pa jim je seveda dalo moč. Veliko denarja so namenjali različnim organizacijam, ki so nasprotovale trditvam, da prihaja do podnebnih sprememb, raziskavam, ki so trdile, da bi sprejetje Kjotskega protokola pomenilo veliko izgubo denarja in delovnih mest. Milijonske zneske pa so namenjali tudi sponzoriranim televizijskim kampanjam, sponzoriranju republikanske stranke ter grozili s tožbo, v kolikor bodo Združene države podpisale Kjotski sporazum. S podpiranjem kampanje republikanske stranke pa so z Bushevim prihodom na oblast dobili moč tudi v Beli hiši. S temi dejstvi lahko potrdim prvo hipotezo, ki se glasi: »Velik vpliv na okoljsko politiko imajo multinacionalna podjetja, med katerimi so izjemno problematična naftna podjetja, saj zaradi želje po dobičku poskušajo ustaviti napredek na področju varovanja okolja«.

Leta 1996 se je podjetje British Petroleum umaknilo iz GCC-ja. Royal Dutch Shell pa leta 1998. Obe podjetji sta začeli podpirati Kjotski sporazum ter s svojim zgledom pozivali druga podjetja, naj jim sledijo. Na prvi pogled bi seveda pomislili, da sta se podjetji končno začeli zavedati škode, ki jo povzročata okolju ter da dobiček ni vse. Vendar pa za to odločitev po malo globljem raziskovanju ne moremo kriviti nenadno prebujene okoljske osveščenosti, temveč edino stvar, ki multinacionalna podjetja zanima – dobiček.

Če pogledamo na primeru Royal Dutch Shell-a, lahko razloge za to najdemo v 'nacionalnosti' podjetja. Podjetje ima svoje korenine tako v Veliki Britaniji kot Nizozemski. Nacionalnost je igrala pomembno vlogo pri njihovem odnosu ter strategiji za soočanje z okoljskimi politikami. Na Shell je močno vplivala nizozemska kultura, družba in politika. Nizozemska je ena najbolj zelenih držav na svetu v pogledu na okoljsko politiko, na javne vrednote in v odnosu do okoljevarstvenih problemov. Shell je v tem videl veliko priložnost in izkoristil situacijo ter pripravljenost Nizozemske ter njene družbe, da plačuje več za varstvo okolja in čisto energijo. Te visoke družbene zahteve pa bodo spremenile Shell-ovo vlaganje v čisto energijo v dobičkonosnost.

Royal Dutch Shell je tudi močnejše povezan z okoljsko politiko Evropske unije kot pa na primer ExxonMobil. Evropa je leta 2002 ratificirala Kjotski sporazum, Nizozemska pa je bila prva članica, ki ga je podpisala. Tudi razne nacionalne politike so vplivale, da se je Shell začel prilagajati na novo politiko družbe. Vse to pa je skupaj z regulativnim pritiskom vplivalo na odločitve Royal Dutch Shell-a. Za primerjavo bi bilo dobro malo pogledati na drugo stran Atlantika, kjer imajo naftne družbe, kot na primer ExxonMobil, veliko večji vpliv na oblikovanje okoljskih politik. Razloge za to pa seveda lahko ponovno najdemo v 'nacionalnosti' in kulturi Američanov, ki za ohranjanje okolja niso pripravljeni plačati več. Veliko večji vpliv pa imajo tudi na politike.

Kar se tiče potrditve druge hipoteze, ima Shell določen vpliv na oblikovanje politike. Včasih je skupaj z drugimi naftnimi podjetji preko GCC-ja deloval proti podpisu Kjotskega sporazuma, danes pa se zaradi drugačne kulture in okoljske osveščenosti Evropejcev nagiba k varovanju okolja ter predstavlja zgled, ki vabi druge, da mu sledijo. Te taktike so se seveda lotili izključno zaradi večjega dobička ter manjše strukturalne moči zaradi evropskega in nizozemskega odnosa do okoljske politike. Vendar pa kljub temu ne moremo trditi, da Shell nima velikega vpliva na vlado in druge pomembne politične akterje, kar lahko vidimo iz primerov iz primerov Gazprom, Irana in Nigerije.

Shell-u je tudi treba priznati, da vloga denar v razvoj in raziskave, v testiranje tehnologij, vetrne projekte, biogoriva ter pripravlja prostovoljna poročila o emisijah toplogrednih plinov. S svojim pozitivnim zgledom je tudi prepričal druga podjetja, da mu sledijo. Bistveno vprašanje, ki pa se pri vsem tem pojavlja, pa je, v kolikšni meri se dejansko držijo zmanjšanja emisij toplogrednih plinov ter koliko vlagajo v ohranjanje narave.

Že samo na primeru delte Niger lahko vidimo, kako velik prepad je med njihovimi besedami in dejanji. Vse skupaj je bolj kot ne marketinška poteza in predstavljanje svojega podjetja v pozitivni vlogi, ki pa ji v realnosti ne uspeva priti blizu, kaj šele, da bi jo dosegel. V delti Niger so povozili vsa svoja načela, ki jih tako radi predstavljajo svojim kupcem. Načelo zavezanosti k trajnemu razvoju so prekršili s tem, da niti ne poskušajo iskati ravnovesja med kratkoročnimi in dolgoročnimi cilji. Svojega denarja ne vlagajo v izboljšanje tehnologije in v strategijo, zagotovo ne vključujejo okoljskih in

socialnih vidikov, temveč samo gospodarske. Prav tako ne drži, da ne podpirajo političnih strank. V času, ko so bili še del GCC-ja, so denar namenjali vsemu in vsakomur, ki je bil pripravljen nastopati proti sprejetju Kjotskega protokola ali proti priznavanju podnebnih sprememb. V Nigeriji pa svoj denar namenjajo vojaški diktaturi, ki ščiti njihove gospodarske interese namesto interesov svojih prebivalcev. Sami so priznali, da so denar nakazovali policiji, da bi jih 'ščitila' pred vaščani, pri čemer je ščitenje vsebovalo pobijanje miroljubnih protestnikov, uničevanje hiš in pridelkov, ki so zaradi onesnaženosti okolja, ki ga je povzročilo podjetje Shell, že tako skromni. S podkupninami in korupcijo v delti Niger kršijo tudi svoje tretje načelo o finančni poštenosti. Z nepopravljivo škodo, ki so jo povzročili okolju in predvsem delti Niger, pa so negirali tudi načelo stalne skrbi za ohranjanje zdravja, varnosti in okolja. Z nepriznavanjem svojih napak in s storjeno škodo tako za okolico kot prebivalce delte Niger pa so prekršili osnovno človeško pravilo podpiranja temeljnih človekovih pravic. Morda bi bilo dobro, da jim nekdo razloži, da med temeljne človekove pravice spada tudi pravica do čistega okolja ter pravica do zaustavitve tistega, ki povzroča čezmerno obremenitev okolja in posledično povzroča posredno ali neposredno nevarnost za življenje ali zdravje ljudi.

Vse aktivnosti, za katere so si v vsem tem času prizadevali, zaradi njih podkupovali, pustili ubijanje nedolžnih civilistov, z ekološkim onesnaževanjem dramatično zaznamovali okolico, lahko strnemo v eni besedi, edini, ki so jo spoštovali v dolgem seznamu splošnih načel poslovanja, in sicer – dobičkonosnost.

A kot pravi Al Gore:

Nadziranje toplogrednih plinov bo bolj zapleteno, saj je CO₂, najvažnejši toplogredni plin, tesneje povezan s svetovnim gospodarstvom, kot so bili CFC kadarkoli. Spreminjanje naše industrije in naših osebnih navad bo velik izziv. Toda izkušnje z ozonom nam kažejo, da ljudje z vsega sveta znajo stopiti skupaj, da bi popravili lastne napake, kljub pogostim razlikam na področju politike in ekonomskih interesov. Danes, ko nas težave s CO₂ združujejo, se moramo spomniti nauka boja s CFC – trezne glave lahko prevladajo in usmerijo tok sprememb pri varovanju okolja na bolje (Gore 2007, 295).

Za konec pa še naslednja misel:

»Vsi smo potniki na eni ladji, Zemlji, in ne smemo dovoliti, da se uniči. Ne bo nobene druge Noetove barke«.

Mihail Sergejevič Gorbačov

7 ZAKLJUČEK

Za pripravo diplomskega dela sem prebrala ogromno različne literature in moram priznati, da podatki ne dajejo velikega upanja. Bolj kot ne nas čaka črna prihodnost z velikimi naravnimi katastrofami, ki bodo spremenile naš svet, pa če bomo v to verjeli ali ne. Posledice naših dejanj v preteklosti se kažejo že danes v povečanju števila poplav, suš, tornadov, orkanov..., ki močno vplivajo na našo okolico ter na življenje mnogih.

Denar vedno je in vedno bo vrtel naš svet. In žalostno je, da lahko nekaj posameznikov s pomočjo denarja vpliva na oblikovanje politik o okoljski problematiki in s tem na našo prihodnost. Kje je enakopravnost? Pravice večine? Pravica do čistega okolja in za življenje primernih bivalnih razmer? Imajo res milijonski dobički večjo težo kot celotna klima planeta? Dobički, od katerih imajo korist seveda samo posamezniki...

Dejstvo je, da ima gospodarstvo največji vpliv na oblikovanje politik. Trenutno naftni, plinski in ostali mogotci živijo izključno od izkoriščanja naravnih dobrin ter onesnaževanja okolja. In temu se ne bodo odpovedali, dokler se bo dalo. Milijonske zneske bodo raje vložili v zavajanje javnosti ter podkupovanje politikov kot pa v razvoj novih tehnologij ter v prestrukturiranje svoje dejavnosti. Dokler seveda ne bo prepozno...ampak do takrat si bodo nabrali dovolj denarja, da preživijo tudi najhujše nevihte, saj bodo verjetno edini, ki si jih bodo lahko privoščili varno zatočišče.

Že Einstein je rekel, da: »pomembnih problemov, ki jih imamo danes, ne moremo rešiti z isto logiko, kot smo jih ustvarili«. Morda bi bilo dobro, da bi naši predstavniki kdaj pa kdaj tudi prebrali kakšno dobro knjigo, saj so tisti, ki se ne spominjajo zgodovine, obsojeni na to, da jo ponovijo.

Prihodnost oblikovanja režima na področju globalnega segrevanja bo odvisna od mnogih dejavnikov. Gospodarstvo pa bo tisto, ki bo vedno imelo največji vpliv na njo, saj ljudje še niso tako daleč, da bi delovali v dobro vseh ljudi in narave, če to pomeni zmanjšanje njihovih dohodkov. Sprememba miselnosti in načina življenja ljudi pa bo z vedno večjimi zahtevami po čistejšem okolju vplivala tudi na politike, ki bodo morali začeti z bolj resnim pristopom k reševanju globalne krize, ki že sedaj vpliva na

milijone ljudi po svetu. Z zeleno potrošniško kulturo pa morda spremenimo celo zakoreninjene navade gospodarstva, ki običajno sledi zahtevam svojih kupcev.

8 LITERATURA

- ARSO (Agencija Republike Slovenije za okolje). 2011. *Varstvo okolja*. Dostopno prek: <http://www.arso.gov.si/varstvo%20okolja/> (24. maj 2011).
- Ako, Rhuks Temitope, Lawrence Ogechukwu Obokoh in Patrick Okonmah. 2007. Forging peaceful relationships between oil-companies and host-communities in Nigeria's Delta Region: A Stakeholder's perspective to corporate social responsibility. V *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, ur. Robert B. Anderson in Leo-Paul Dana, 205–216. Bradford: Emerald Group Publishing Limited.
- Amnesty International. 2009. *Nigerija: razočaranje ob odzivu Shella*. Dostopno prek: <http://www.amnesty.si/sl/node/1983> (25. maj 2011).
- Arabian Oil and Gas. 2009. *World's 10 Largest publicly traded oil companies*. Dostopno prek: http://www.arabianoilandgas.com/article-5320-worlds_10_largest_publicly_traded_oil_companies/ (1. junij 2011).
- Bukovnik, Majda. 2010. *Ekologija*. Ljubljana: Zavod IRC. Dostopno prek: http://www.impletum.zavod-irc.si/docs/Skriti_dokumenti/Ekologija-Bukovnik.pdf (5. marec 2011).
- Carver, A. in M. Carver. 1989. *Oil Pollution: It's potential impact on the Environment of the South Pacific Region*. Dostopno prek: <http://www.sprep.org/Factsheets/pdfs/Archive/Oil%20Pollution%20its%20potential%20impact%20on%20the%20environment%20of%20the%20South%20Pacific%20Region-Reduced.pdf> (1. avgust 2011).
- Coen, David. 2005. *Environmental and Business Lobbying Alliances in Europe Learning from Washington?* Dostopno prek: http://www.hks.harvard.edu/m-rcbg/Events/Papers/RPP_3-10-05_Coen.pdf (4. november 2010).
- Connors, Jill. 2009. *Offshore Drilling: Is Energy Worth the Ecological Disaster of Oil Spills?* Dostopno prek: <http://www.treehugger.com/files/2009/02/offshore-drilling-oil-false-hope.php> (2. september 2011).
- *Corporate Watch*. Dostopno prek: <http://www.corporatewatch.org.uk/> (10. september 2011).
- CPI (Center RS za poklicno izobraževanje). 2011. *Onesnaževanje okolja*. Dostopno prek: http://www.cpi.si/files/cpi/userfiles/TrajnostniRazvoj/14_Onesnazevanje_okolja.pdf (28. maj 2011).

- Čuk, Jožko. 2004. Trajnostni razvoj in Slovenija ob vstopu v Evropsko unijo. V *Trajnostni razvoj – od strategije do prakse*, ur. Jože Volfand, 9–11. Celje: Fit media.
- Dabbs, W. Corbett. 1996. *Oil Production and Environmental Damage*. Dostopno prek: <http://www1.american.edu/ted/projects/tedcross/xoilpr15.htm> (2. avgust 2011).
- Dijaški net. 2011. *Nafta – črno zlato*. Dostopno prek www.dijaski.net/get/kem_ref_nafta_12.pdf (27. maj 2011).
- Donovan, John. 2011a. *WikiLeaks revelations: Pernicious influence of Royal Dutch Shell*. Dostopno prek: <http://royaldutchshellplc.com/2011/01/21/wikileaks-revelations-pernicious-influence-of-royal-dutch-shell/> (10. september 2011).
- --- 2011b. *WikiLeaks: More embarrassment for Royal Dutch Shell*. Dostopno prek: <http://royaldutchshellplc.com/2011/01/20/35444/> (10. september 2011).
- Doyle, Timothy in Doug McEachern. 2008. *Environment and Politics*. New York: Routledge.
- EconomyWatch. 2003. *Oil Industry, Oil and Gas Industry, Petroleum Industry*. Dostopno prek: <http://www.economywatch.com/world-industries/oil/> (1. junij 2011).
- --- 2011. *Major Petroleum & Oil Companies*. Dostopno prek: <http://www.economywatch.com/companies/petroleum-companies.html> (12. junij 2011).
- Eldridge, J. Grant. 2011. *Multinational Corporations*. Dostopno prek: <http://www.referenceforbusiness.com/management/Mar-No/Multinational-Corporations.html> (1. avgust 2011).
- Energetika.Net. 2008. 14. *Podnebna konferenca Združenih narodov tudi poljska priložnost*. Dostopno prek: http://www.lublana.polemb.net/files/we/press/poljska_1811.pdf (15. avgust 2010).
- --- 2009. *Kopenhagen ostal brez pravno zavezujočega okoljskega dogovora*. Dostopno prek: <http://www.energetika.net/novice/clanki/kopenhagen-ostal-brez-pravno-zavezujocega-okoljskega-dogovor> (19. september 2010).

- Erevija. 2008. *Okoljevarstvena konferenca na Baliju*. Dostopno prek: <http://www.erevija.com/clanek/37/Okoljevarstvena-konferenca-na-Baliju> (28. september 2010).
- Essential Action. 2001. *Shell in Nigeria: What are the issues?* Dostopno prek: <http://www.essentialaction.org/shell/issues.html> (10. junij 2011).
- Evropska komisija. 2011. *Kaj so podnebne spremembe?* Dostopno prek: http://ec.europa.eu/clima/sites/campaign/what/climatechange_sl.htm (14. april 2011).
- *Focus*. Dostopno prek: <http://www.focus.si/> (8. junij 2010).
- Frynas, Jędrzej George. 2005. The False Developmental promise of Corporate Social Responsibility: evidence from multinational oil companies. *International Affairs* 81 (3): 581–598.
- Gore, Al. 2007. *Neprijetna resnica*. Ljubljana: Mladinska založba.
- Greer, Jed in Kavaljit Singh. 2000. *A Brief History of Transnational Corporations*. Dostopno prek: <http://www.globalpolicy.org/component/content/article/221/47068.html> (1. avgust 2011).
- Harts-Davis, Adam. 2011. *Znanost, velika ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga založba d.d.
- Harzing, Anne-Wil. 1995. Strategic planning in multinational corporations. V *International Human Resource Management*, ur. Anne-Wil Harzing in Van Joris Ruysseveldt, 25–50. London: Sage Publications.
- Helman, Cristopher. 2010. *The World's Biggest Oil Companies*. Dostopno prek: <http://www.forbes.com/2010/07/09/worlds-biggest-oil-companies-business-energy-big-oil.html> (8. junij 2011).
- Hunter David, James Salzman in Durwood Zaelke. 2007. *International Environmental Law and Policy*. New York: Foundation Press.
- Hunter, David. 1999. *Global Environmental Protection in the 21 Century*. Dostopno prek: http://www.fpif.org/articles/global_environmental_protection_in_the_21st_century (22. avgust 2011).
- IISD Linkages. 1998. *UNFCCC – COP 4*. Dostopno prek: <http://www.iisd.ca/climate/ba/> (23. maj 2011).
- Johnson, Gerry in Scholes Kevan. 1993. *Exploring Corporate Strategy: Text and Cases*. New York: Prentice Hall International (UK) Ltd.

- *Koch Industries Facts*. Dostopno prek: <http://kochindustriesfacts.com/> (1. november 2010).
- Kocjan-Barle, Marta in Drago Bajt. 2004. *Slovenski veliki leksikon H–O*. Maribor: Mladinska knjiga Založba, d.d.
- --- 2005. *Slovenski veliki leksikon P–Ž*. Maribor: Mladinska knjiga Založba, d.d.
- Kolednik Wordpress. 2011. *Obnovljivi viri in njihov vpliv na okolje*. Dostopno prek: <http://kolednik.wordpress.com/onesnazenje-ozracja/ucinek-tople-grede/> (29. avgust 2011).
- Kopp, Ray. 2011. *A Report from COP-9 in Milan: It's Harder Than We All Thought*. Dostopno prek: <http://www.rff.org/Events/Pages/A-Report-from-COP-9-in-Milan-Its-Harder-Than-We-All-Thought.aspx> (10. junij 2011).
- Kopušar, Sebastijan. 2007. Bali je minil, čakamo Poznan in Kobenhavn. *Dnevnik*, 17. december. Dostopno prek: http://www.dnevnik.si/novice/aktualne_zgodbe/287635 (17. december 2007).
- Kranjc, Andrej. 1999. *Od Ria do Kjota in naprej*. Dostopno prek: <http://www.rec-lj.si/publikacije/bilten/dec99/clanek05.html> (1. maj 2010).
- Lah, Avguštin. 1994. Kriza okolja. V *Človek in njegovo okolje*, ur. Andreja Berle Lakota, Ivan Serbec in Novak Drago, 9–38. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- --- 2004. Evropska obzorja in prihodnost. V *Trajnostni razvoj – od strategije do prakse*, ur. Jože Volfand, 5–8. Celje: Fit media.
- Lessen. 2009. *COP 5 in Bonn, Germany – 1999*. Dostopno prek: <http://www.less-en.org/?page=Policy-1341> (10. junij 2011).
- Levy, David L. in Ans Kolk. 2002. Strategic Responses to Global Climate Change: Conflicting Pressures on Multinationals in the Oil Industry. *Business and Politics* 4 (3): 275–300.
- Library Thinkquest. 2011. *The Environment: A Global Challenge*. Dostopno prek: http://library.thinkquest.org/26026/Science/environmental_degradation.html (6. junij 2011).
- Linkages. 2004. *The Tenth Conference of the Parties to the UN Framework Convention on Climate Change*. Dostopno prek: http://unfccc.int/meetings/cop_11/items/3394.php (13. oktober 2010).

- Linux Information Project. 2006. *The Dismantling of Standard Oil Trust*. Dostopno prek: <http://www.linfo.org/standardoil.html> (25. avgust 2011).
- Lipsey, Robert E. 2001. *Foreign Direct Investment and the Operations of Multinational Firms: Concepts, History, and Data*. Dostopno prek: <http://www.nber.org/papers/w8665.pdf> (1. avgust 2011).
- Mazi, Blaž. 2010. Medijske in politične spletke naftne industrije: neobnovljivi in nepoboljšljivi. *Dnevnik*, 22. maj. Dostopno prek: http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042361202 (15. maj 2011).
- Močnik, Patricija. 2009. *Trg, konkurenca, morala in odnos do okolja v knjigi Roberta Saviana Gomora*. Dostopno prek: http://vsvo.velenje.si/img/2010030140_Tr,%20konkurenca,%20morala%20in%20odnos%20do%20okolja%20v%20knjigi%20Roberta%20Saviana%20Gomora.pdf (5. marec 2011).
- N.Š. 2010. *Najhujša razlitja nafte v zgodovini*. Dostopno prek: http://cekin.si/clanek/za_dom_in_druzino/najhujsa-razlitja-nafte-v-zgodovini.html# (27. maj 2011).
- National Energy Education Development Project. 2009. *Types of Renewable Energy*. Dostopno prek: http://www.learnaboutenergy.org/renewable_energy/RenewableEnergy3.htm (1. avgust 2011).
- *Okolje.Info*. Dostopno prek: <http://www.okolje.info/> (4. september 2011).
- Pally, Azure. 2011. *Victims of Changing Environments. The Blame Game: Shell's Responsibility to Nigeria*. Dostopno prek: http://myportfolio.usc.edu/pally/2011/02/the_blame_game_how_responsible_is_shell_for_environmental_and_human_rights_abuses_in_nigeria.html (12. junij 2011).
- Parker, Barbara. 1998. *Globalization and Business Practice: Managing across Boundaries*. London: Sage Publications Ltd.
- *PetroStrategies Inc*. Dostopno prek: <http://www.petrostrategies.org> (10. maj 2011).
- Planet sprememb. 2010. *Glavni toplogredni plini*. Dostopno prek: <http://www.planet-sprememb.si/Datoteke/spremembe/4-2-2%20Glavni%20toplogredni%20plini.pdf> (13. junij 2010).

- Pličanič, Senko. 2003. *Temelji ekološkega prava*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Plut, Dušan. 1998. *Varstvo geografskega okolja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.
- --- 2008. Vrednotenje geografskega okolja in okoljska etika. *Dela - Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani* (29): 63–75.
- Robins Nick. 2004. The world's first multinational. *NewStatesman*, 13. december. Dostopno prek: <http://www.newstatesman.com/200412130016.htm> (1. avgust 2011).
- RTV SLO. 2005. *Kjotski sporazum začel veljati*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/okolje/kjotski-sporazum-zacel-veljati/31709> (10. junij 2011).
- --- 2006. *Nairobi prinesel le malo napredka*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/okolje/nairobi-prinesel-le-malo-napredka/63119> (10. oktober 2010).
- --- 2011. *Nafta – črno zlato*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/zgodbe/gospodarstvo/nafta-crno-zlato/107> (19. avgust 2011).
- Sampson, Anthony. 1977. *The Seven Sisters - The Great Oil Companies and the World They Made*. London: Coronet Books: Hodder and Stoughton.
- Sands, Philippe. 2004. *Principles of International Environmental Law*. Dostopno prek: http://assets.cambridge.org/97805218/17943/frontmatter/9780521817943_frontmatter.pdf (6. september 2011).
- Sapač, Massimo. 2009. *Nafta i zemni plin iz podmorja*. Dostopno prek: <http://www.geografija.hr/clanci/1486/nafta-i-zemni-plin-iz-podmorja> (27. avgust 2011).
- Schweitzer, Dana. 2010. *Oil Companies and Sustainability: More than Just an Image*. Dostopno prek: <http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/2027.42/77607/1/dschwei.pdf> (1. maj 2011).
- Shah, Anup. 2001a. *COP 6 – The Hague Climate Conference*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/article/181/cop6-the-hague-climate-conference> (12. junij 2011).

- --- 2001b. *COP 7 – Marrakesh Climate Conference*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/article/297/cop7-marrakesh-climate-conference> (12. junij 2011).
- --- 2002. *COP 8 – Delhi Climate Conference*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/article/382/cop8-delhi-climate-conference> (12. junij 2011).
- *Shell Adria*. Dostopno prek: <http://www.shell-adria.si/> (27. maj 2011).
- Skjaerseth, Jon B. 2005. Major Oil Companies in Climate Policy: Strategies and Compliance. V *Implementing the Climate Regime: International Compliance*, ur. Olav S. Stoke, Jon Hovi in Geir Ulfstein, 187–208. Trowbridge: Cromwell Press Ltd.
- Svetličič, Marjan. 1985. *Zlate mreže transnacionalnih podjetij*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- --- 1996. *Svetovno podjetje: izzivi mednarodne proizvodnje*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Šegel, Dimitrij. 2002. *Mednarodno trgovanje z nevarnimi odpadki in Baselska konvencija*. Dostopno prek: <http://www.cek.ef.uni-lj.si/magister/segel114.pdf> (1. maj 2010).
- Tarman, Kazimir. 1994. Ekologija in njen pomen. V *Človek in njegovo okolje*, ur. Andreja Berle Lakota, Ivan Sernek in Drago Novak, 9–38. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- *U.S. Energy Information Administration*. Dostopno prek: <http://www.eia.gov/> (1. september 2011).
- Umanotera. 2005. *Trajnostni razvoj na splošno*. Dostopno prek: <http://www.umanotera.org/index.php?node=5> (13. junij 2010).
- UNFCCC. 1996. *Report of the Conference of the parties on its Second Session, held at Geneva from 8 to 19 July 1996*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/docs/cop2/15a01.pdf> (1. junij 2011).
- --- 2005. *United Nations Climate Change Conference agrees on future critical steps to tackle climate change*. Dostopno prek: http://unfccc.int/files/press/news_room/press_releases_and_advisories/application/pdf/press051210_cop11.pdf (13. oktober 2010).

- --- 2007a. *Bali Reports*. Dostopno prek: <http://www.un.org/climatechange/blog/index.asp> (13. oktober 2010).
- --- 2007b. *The United Nations Climate Change Conference in Bali*. Dostopno prek: http://unfccc.int/meetings/cop_13/items/4049.php (13. oktober 2010).
- --- 2008a. *Previous coverage from COP 14*. Dostopno prek: http://unfccc.int/meetings/cop_14/items/4684.php (14. junij 2010).
- --- 2008b. *The United Nations Climate Change Conference in Poznan*. Dostopno prek: http://unfccc.int/meetings/cop_14/items/4481.php (13. oktober 2010).
- --- 2009. *The United Nations Climate Change Conference in Copenhagen*. Dostopno prek: http://unfccc.int/meetings/cop_15/items/5257.php (13. oktober 2010).
- Urad Vlade Republike Slovenije. 2011. *Obnovljivi viri energije*. Dostopno prek: <http://www.evropa.gov.si/si/energetika/obnovljivi-viri-energije/> (1. avgust 2011).
- *Ustava Republike Slovenije*. 1991. Ur. I. RS 33/1991. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199133&stevilka=1409> (5. september 2011).
- Vest. 2009. *O neuspehu pogajanj v Kopenhagenu, Anela Bešo*. Dostopno prek: <http://www.vest.si/2009/12/24/o-neuspehu-pogajanj-v-kopenhagenu-anela-beso/> (18. september 2010).
- Vogler, John. 2008. Environmental issues. V *The globalization of world politics: an introduction to international relations*, ur. John Baylis, Steve Smith in Patricia Owens, 350–368. New York: Oxford University Press.
- Worldwatch Institute. 2007. *Companies Have "Unique Leverage" to Help Environment*. Dostopno prek: <http://www.worldwatch.org/node/5129> (4. november 2010).
- World of Earth Science. 2003. *Petroleum*. Dostopno prek: http://www.encyclopedia.com/topic/Oil_Industry.aspx (10. junij 2011).
- Žekš, Boštjan. 2004. Varstvo okolja in trajnostni razvoj sta predvsem politični problem. V *Trajnostni razvoj – od strategije do prakse*, ur. Jože Volfand, 11–12. Celje: Fit media.